

פענוח הערות ומראי-מקומות

בס"ד. לקוטי שיחות חלק כ"ד, פרשת דברים שיחה א'

דברים א ה: בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את-התורה הזאת לאמר.

רש"י: בשבעים לשון פְּרָשָׁה לָהֶם (תנחומא; ע' סוטה ל"ב):

פסיקטא זוטרא דברים א ה
באר. אין באר אלא שפירשה להם בשבעים לשון.

הערה 3

כי תבא כז

פסוק ד. וְהָיָה בְּעֵבְרְכֶם אֶת-הַיַּרְדֵּן תִּקְיִמוּ אֶת-הָאֲבָנִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְגֵּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבֵל וְשָׁדַדְתָּ אוֹתָם
בְּשִׂיד

פסוק ח. וְכִתְבֶתָּ עַל-הָאֲבָנִים אֶת-כָּל-דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת
בְּאֵר הַיֵּטֵב:

הערה 4

רש"י ד"ה באר היטב. בשבעים לשון (שם ל"ב):

סוֹטָא לב.

ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד
וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון שנאמר
(דברים כז, ח) באר היטב.

מפרשי רש"י

שפתי חכמים דברים כאן. בשבעים לשון כו'. מדכתיב כאן
באר את התורה, ובפרשת כי תבא (להלן כז ח) כתיב
וכתבת כו' דברי התורה הזאת באר היטב, והיטב מתגלגל
בצורפו שבעים, ה' ה"י הי"ט היט"ב:

הערה 1

דברים א ה.

בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את-התורה
הזאת לאמר.

הערה 2

רש"י ד"ה באר את התורה.

בשבעים לשון פְּרָשָׁה לָהֶם (תנחומא; ע' סוטה ל"ב):

תנחומא ב:

אמר לו הקדוש ברוך הוא, והרי אדם הראשון שלא למדו
בריה, מניין היה יודע שבעים לשון, שנאמר: ויקרא להם
שמות (בראשית ב, כ). שם לכל הבהמה אין כתיב כאן,
אלא שמות. ואתה אומר, לא איש דברים אנכי. בסוף
ארבעים שנה שיצאו ישראל ממצרים, התחיל מפרש
התורה בשבעים לשון, שנאמר: באר את התורה הזאת.
הפה שאמר, לא איש דברים אנכי, אמר אלה הדברים.

אגודות בראשית פט"ז

שבעים נפש אני מעמיד ממך בזכות מילה שאתה נותן
בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' (דברים י כב), ומעמיד מהן
שבעים סנהדרין, שנאמר אספה לי שבעים איש וגו'
(במדבר יא טז), ומעמיד לבניך את משה שהוא הוגה את
התורה בשבעים לשון, שנאמר בעבר הירדן בארץ מואב וגו'
(דברים א ה),

בראשית רבה פמ"ט ב

ומעמיד אני מהן משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון,
שנאמר (דברים א, ה): הואיל משה באר וגו',

הערה 5.

מסכת סופרים פ"א הלכה ז

מעשה בה' זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונת והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה:

הערה 6.

מסכת ספר תורה פרק א הלכה ח

אין כותבין עברית ולא מדית ולא עילמת ולא יונת שבעים זקנים כתבו התורה לתלמי המלך כתיבה יונת והיה אותו היום קשה לישראל כיום שעשו את העגל שלא היתה תורה יכולה להתרגם כל צרכה: י"ג דברים שינו בה אלהים ברא בראשית. אעשה אדם בצלם ודמות ויכל בששי וישבות בשביעי. זכר ונקבה בראו (בראשית ה'ב') הבה ארדה (שם יא) ותצחק שרה בקרוביה לאמר (שם יח). כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס (שם מט) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם (שמות ד'כ'). ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ כנען ובארץ מצרים שלשים שנה ות' שנה (שם יב). לא חמד אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז:ט"ו). ואת צעירת הרגלים (ויקרא י"א:כ"ב). אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים להאיר בהם תחת כל השמים (דברים ד'י"ט). ומעלין (רשות) לשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי לעבדם (שם יז):

המשך מס' סופרים שם

שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים ולא גלה להם על מה כנסם נכנס לכל אחד ואחד מהם אמר להם כתבו לי תורת משה רבכם. נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתן לדעת אחת וכתבו לו תורה בפני עצמה: וי"ג דבר שינו בה. ואלו הן אלהים ברא בראשית (בראשית א'כ"ו) ויאמר אלהים אעשה אדם בצלם ובדמות (שם) ויכל בששי וישבות בשביעי (שם ב) זכר ונקבה בראו (שם ה) הבה ארדה ואבלה שם (שם יא) ותשחק בקרוביה לאמר (שם יח) כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו אבוס (שם מט) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושאי אדם (שמות ד'כ') ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען שלשים שנה וארבע מאות שנה (שם יב) ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו (שם כד) לא חמד אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז:ט"ו) את צעירת הרגלים (ויקרא י"א:כ"ב) דברים י"ד:כ"ד) אשר חלק ה' אלהיך אתם להאיר לכל העמים תחת כל השמים (דברים ד'י"ט) אשר לא צויתי לעבדם (שם יז):

מסכת מגילה ט.

ומשום מעשה דתלמי המלך דתניא מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והכניסן בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כינסן וכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה והסכימו כולן לדעת אחת.

שה"ג

הגהות רש"י סנהדרין טז: ד"ה אחד

ובזה א"ש מעשה דתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים מגילה ט דפשוט דהם הסנה"ג כי מהם תצא תורה ואתא כרבנן וכן הא דבפ"א דזבחים מ"ג ובפ"ג דידים מ"ה מפי שבעים ושנים זקן אך שם י"ל לפי שהיה ביום שהושיבו את ראב"ע לנשיא ור"ג היה ג"כ שם בהועד כדאיתא בברכות כח אולם גם מהרמב"ם בריש ה"ס מוכח להדיא דלא היה רק ע"א עם הנשיא והב"ד בא"ד כדאמרינן גבי זקן ממרא הוא ומופלא שבב"ד למיעוט בקיאותי לא מצאתיו בש"ס זולת בתוספתא דמכילתין רפ"ז איתא הוא והמופלא שבהם כו' אבל לא לענין ז"מ.

ירושלמי מגילה פרק א הלכה ט.

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר דָּבָר שִׁינוּ חֻקִּים לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ.

שמו"ר פרק ה ה

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֶת בְּנָיו, לְמַעַן הוֹלִיכֵן, כְּדִי שְׁיִהְיוּ עִם יִשְׂרָאֵל לְקַבֵּל הַתּוֹרָה. וַיִּרְכָּבֵם עַל הַחֲמֹר, זֶה אֶחָד מִשְּׁמֹנֶה עָשָׂר דְּבָרִים שֶׁשִּׁינוּ חֻקִּים לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ.

תנחומא שמות כב:

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיִּרְכָּבֵם. זֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים שֶׁשִּׁינוּ רַבּוֹתֵינוּ לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ בְּשָׂעָה שֶׁכָּתְבוּ לוֹ אֶת הַתּוֹרָה יְוֹנֵת,

הערה 7

שבת פח:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מֵאֵי דְכָתִיב "ה' יִתֵּן אִמּוֹר הַמְּבֹשְׂרוֹת צָבָא רַב" — כָּל דִּיבּוֹר וְדִיבּוֹר שֶׁיִּצָּא מִפִּי הַגְּבוּרָה נִחְלַק לְשִׁבְעִים לְשׁוֹנוֹת.

שמות רבה ספכ"ח

וְכֵן הוּא אֹמֵר (דברים ה, יט): אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דָּבָר ה' אֵל כָּל קְהָלְכֶם. קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יִסָּף, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר קוֹל אֶחָד נִחְלַק לְשִׁבְעָה קוֹלוֹת וְהֵם נִחְלָקִים לְשִׁבְעִים לְשׁוֹן.

דברים כז א

וְהָיָה אִם-שָׁמַעְתָּ תִּשְׁמָע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמֵּר לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם וּנְתַנֶּנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֲלִיּוֹן עַל כָּל-גּוֹי הָאָרֶץ:

ראב"ע תבוא כז א

שמור את כל המצוה ומה היא והקמות לך אבנים גדולו להכיל התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר:

ארבנאל שם

ויצו משה וזקני ישראל וגומ' עד וידבר משה. אחרי שביאר משה רבינו ע"ה המצות שהיו צריכות ביאור מאותם שנזכרו בספרי התורה הראשונים בקצור ועל דרך הרמז.

רמב"ן שם פרק כז פסוק ג

וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת אמר ר"א בשם הגאון שכתבו עליהם מנין המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות וטעם באר היטב (פסוק ח) הכתיבה ורבותינו אמרו (סוטה לב) בשבעים לשון ומצינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה ומשם נעתקו התאגין בכל התורה ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה הנסים:

אוה"ת ויצא כרך ה עמוד תתס"א

בסוטה פ"ז דף ל"ה ע"ב משמע דפי' משה באר שכתב את התורה על האבנים בשבעים לשון דאיתא באר באר ממ"ש וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב.

סוטה לה:

נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו אחד שהקים משה בארץ מואב שנאמר (דברים א, ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר וגו' ולהלן הוא אומר (דברים כז, ג) וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת וגו' ואתיא באר באר

פירוש המשניות להרמב"ם סוטה פרק ז משנה ו

ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן כו': מה שאמר בשבעים לשון רוצה לומר בכתיבת כל אומה מאלו האומות:

חידושי רע"א מגילה ט.

ד"ה תוס' ד"ה כאן... ולרבנן באמת גפסית לגפטים כשר ומטמא את מדים.

תוס סוטה לה: ד"ה כיצד כתבו ישראל את התורה

- בתוספתא רבי יהודה אומר על גבי המזבח כתובה אבל בירושלמי תני על אבני המלון נכתבו דברי ר' יהודה ר' יוסי אמר על אבני מזבח נכתבו מאן דאמר על אבני המלון בכל יום ויום אומות העולם היו משלחין נוטירין ומשיאין את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון מ"ד על אבני המזבח לא לשעה היו ונגנזו [עוד הוא מעשה נסים נתן הקב"ה בינה בלב כל אומה ואומה והשיאו את התורה שהיתה כתובה בע' לשון מ"ד על אבני המלון נכתבו ניחא ושדת אותם בסיד אלא] מאן דאמר על אבני המזבח [נכתבו מאי] ושדת בסיד בין כל אבן ואבן:

פנים יפות תבוא כז

והנה לרבי יהודה לא היתה הכתיבה בשבעים לשון בשביל האומות שהרי סדוהו בסיד אלא שהאומות עצמן קלפוהו ולרבי שמעון עיקר הכתב היה בשביל האומות כדי שיתגירו.

תוספת יום טוב סוטה פרק ז משנה ה.

בשבעים ל'. כתב הר"ב בכתב של שבעים אומות כלומר בכתב ולשון של ע' אומות:

שה"ג

מסכת ס"ת פרק א ה" ט

אין כותבין עברית ולא מדית ולא עילמת ולא יונית שבעים זקנים כתבו התורה לתלמי המלך כתיבה יונית והיה אותו היום קשה לישראל כיום שעשו את העגל שלא היתה תורה יכולה להתרגם כל צרכה:

מעון אריות על מס' ס"ת

פי דרצו להוכיח ממעשה דלקמן שמותר לכתוב התורה יונית והמעייין בגוף סיפורי המעשי יראה דהוכרחו לעשות כן ולזה כתב רש"י תלמי מלך מצרים הי וקשה למה לא כתבו לו כלשונו ממש אלא ודאי שיותר טוב לכתוב יונית.

ספר שבע מסכתות קטנות מס"ת שם

שבעים וקנים כתבו כל התורה לתלמי המלך לשון(תורה) יונית והיה אותו היום קשה לישראל כיום שעשו בו את העגל שלא היתה תורה יכולה להתרגם כל צרכה שלשה עשר דברים שינו בה.

הערה 10

מסכת מגילה ח: משנה

רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוניות:

שם ט:

רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוניות: א"ר אבהו א"ר יוחנן הלכה כרשב"ג וא"ר יוחנן מ"ט דרשב"ג אמר קרא (בראשית ט, כז) יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם דבריו של יפת יהיו באהלי שם.

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה אלא בכתב אשורית. והתירו

בספרים לכתב אף ביוני בלבד. וכבר נשקע יוני מן העולם ונשתבש ואבד לפיכך אין כותבין היום שלשתן אלא אשורית.

ב"ק פג.

וחכמת יוניות מי אסירא והתניא אמר רבי בארץ ישראל לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון יוניות וא"ר יוסי בבל לשון ארמי למה או לשון הקדש או לשון פרסי אמרי לשון יוני לחוד חכמת יוניות לחוד.

הערה 14

ירושלמי מגילה פרק א הלכה ט

תני. רבן שמעון בן גמליאל אומר. אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוניות. בידקו ומצאו שאין התורה יכולה להיתרגם כל-צורך אלא יוניות.

הערה 15

מגילת תענית פרק אחרון

בח בטבת נכתבה התורה יוניות בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם שלשת ימים.

שולחן ערוך או"ח תקפ"ט ב

בשמונה בטבת נכתבה התורה יוניות בימי תלמי המלך והיה חושך בעולם שלשה ימים.

הערה 16

שבת י"ז.

ואידך — הבוצר לגת, שמאי אומר: הוכשר, הלל אומר: לא הוכשר. אמר לו הלל לשמאי: מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה? אמר לו: אם תקניטני, גזרני טומאה אף על המסיקה. נעצו חרב בבית המדרש, אמרו: הנכנס — יכנס, והיוצא — אל יצא. ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים. והיה קשה לישראל כיום

שנעשה בו העגל. וגזור שמאי והלל ולא קבלו מינייהו, ואתו תלמידייהו גזור וקבלו מינייהו.

תוספתא שבת פרק א הלכה ח

אלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן [גרון] כשעלו לבקרו נמנו ורבו ב"ש על ב"ה ושמונה עשר דבר גזרו בו ביום והיה אותו היום קשה להם לישראל כיום שנעשה בו העגל.

ירושלמי פרק א הלכה ד

משנה: אילו מהלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו. נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל ושמונה עשר דבר גזרו בו ביום: הלכה: אילו מהלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו כול'. אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל

הערה 17

בבלי שם עיין הערה 16:

תוס שבת יד: ד"ה ואילו שמאי והלל לא נחלקו אלא בג' דברים בלבד —

ואם תאמר לימא דבג' דברים נחלקו ועמדו במחלוקתם ובשאר י"ח דברים נחלקו ולמחר הושוו כדמשני לקמן כי פריך והא. איכא בוצר לגת כו' הא שתיק ליה הלל לשמאי להכי לא מני לה בהדי ג' דברים וי"ל דלא דמי להתם דבהבוצר לגת שתיק ליה הלל לשמאי והודה לו מיד באותו מעמד להכי לא חשיב אבל הכא דכל היום נחלקו ולא הושוו עד למחר לא הוה ליה למימר לא נחלקו ואע"ג דקצת משמע שהיו שמאי והלל עצמן ביום שגזרו י"ח דבר (דהא) כי היכי דקתני (דף יז.) גבי בוצר לגת אותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כו' וה"נ קתני בתוספתא דשבת גבי י"ח דברים מ"מ צריך לומר דשני מעשים הוו:

תוס' הרא"ש שבת שם ד"ה ואלו שמאי והלל לא נחלקו אלא בג' דברים.

תימ' דישני בי"ח דבר לא נחלקו אלא בו ביום ולמחר הושוו כדאמרי' לקמן אבל בג' דברים עמדו במחלוקתן דבכי האי גונא משני לקמן דפריך והא איכא בוצר לגת ומשני התם הא שתיק ליה הלל לשמאי י"ל דכיון דנחלקו יום לא הוה ליה למימ' דנחלקו בג' דברים בלבד דמשמע לא נחלקו כלל ולא דאמי לבוצר לגת דבאותו מעמד הודה מיהו ק' דע"כ שמאי וסיעתו גזרו י"ח דבר דהא ההיא דהבוצר תשיב לה לקמן במנין של י"ח דבר זצ"ל בההיא דבוצר את הגת כדמשני הכא אההיא זידים דשמאי והלל גזרו ולא קבלו מנייהו ואתו תלמידיהו וקבלו מנייהו מיהו אכתי ק' דבתוספת' משמע דגם שמאי והלל בהדיא היו עם התלמידי' כשגזרו י"ח דבר דהכא דהא כי היכי דקתני גבי שמאי והלל בההיא דהבוצר לגת באותו היום היה הלל

דר"ל שני מעשים היו ר"ל ההוא מעשה דתוספתא וההוא מעשה דהכא דקאמר עלה רב יהודה אמר שמואל י"ח דבר גזרו ובי"ח נחלקו שני מעשים היו ובההוא מעשה גזר שמאי י"ח דבר והיה הלל כפוף לפניו אבל לא קבלו ממנו ובמעשה דהכא לא היו שמאי והלל עצמן אלא תלמידי בית שמאי ובית הלל ובו ביום נחלקו ולמחר הושוו ודו"ק:

מהדורת בתרא שם ד"ה תוספות ד"ה ואילו שמאי והלל לא נחלקו וכו'

מכל מקום צריך לומר דכל יג מעשים היו וכו' ועיין במהר"ם וקצת משמע מדבריו שהבין שהבוצר לגת שנחלקו שמאי והלל זה היו בי"ח דבר ואינו כן דהרי אמרו לקמן דשמאי והלל גזרו ולא קיבלו ואתו בתרא תלמידיהו וגזרו וקיבלו מינייהו אך עיקר דבריו אין להם מקום בתוספות וכמ"ש בחידושי הלכות וגם לפי מה שפירש הוא כוונת דברי התוס' אינו מדוקדק מ"ש התוספות ב' מעשים היו ואיך תלה יד תירוצי' בזה דהא שפיר איכא למימר אף אם היה ב' מעשים מ"מ מדנקט לשון זה של והיה קשה לישראל היה גם כן עבור שהיה הלל כפוף אך בקיצור היה להם לתרץ דלאו בשביל הלל היה קשה יום זה ובעיני יש לפרש דוודאי אף אם היה הלל כפוף גבי י"ח דבר מכל מקום איכא למימר דהיה כפוף אותו היום בשביל בוצר לגת ולא בשביל שאר י"ח דברים אם כן שפיר היה אפשר לומר דהיה הכל מעשה אחד ביום א' מכל מקום צריך לומר דב' מעשים היו בב' דברים שהרי אמרו גבי בוצר לגת דהיה הלל כפוף וגזרו ולא קבלו ואחר כך אתו תלמידיהו וגזרו וקיבלו מינייהו ולא שייך לומר שהיה הכל ביום א' וכמ"ש בחידושי הלכות ודו"ק.

הערה 18.

עייין הערה 16.

הערה 19.

רש"י שבת י"ז. ד"ה קשה –

לפי שהלל נשיא וענוותן:

שפת אמת שבת י"ז:

בגמרא והי' קשה לישראל. פירש"י לפי שהלל נשיא וענוותן. ולכאורה אדרבא עניו אין מקפיד כל כך על כבודו אך נראה לפרש דמה"ט צריכים אחרים להגין עבור כבוד נשיאותו.

כפוף ויושב לפני שמאי והיה ק' להם לישראל כיום שנעשה העגל הכי נמי גבי י"ח דבר בפ"ק דתוספתא דשבת נמנו ורבו ב"ש על ב"ה וי"ח דבר גזרו בו ביום והיה ק' להם לישראל כיום שעשו את העגל וי"ל דלאו מעשה אחד היה אלא כשם שהיה עניו וכפוף לפני שמאי כך היו תלמידי ענוים וכפופים לפני תלמידי שמאי והיה ק' להם לישראל ושני מעשים היו.

מהרש"א שם

בא"ד ואע"ג דקצת משמע שהיו שמאי כו' דהא כי היכי כו' אותו היום היה הלל כפוף כו' ה"נ קתני בתוספתא דשבת גבי י"ח דברים כו' עכ"ל לכאורה דר"ל כי היכי דקתני בבוצר כו' היה הלל כפוף כו' כך קתני גבי י"ח דברים הלל היה כפוף כו' וא"א לומר כן דא"כ לא ה"ל למתלי י"ח דבר בבוצר לגת ועוד מה תירצו בזה דצ"ל ב' מעשים היו מ"מ ע"כ היו שמאי והלל בי"ח דבר שהרי קתני בתוספתא גבי י"ח דבר שהיה הלל כפוף כו' ועוד שראיתי שם בתוספתא ולא קתני שם גבי י"ח דבר שהיה הלל כפוף כו' אלא דהך מלתא קתני שם כמו בבוצר לגת והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו את העגל וכן נ"ל להגיה הכא בתוס' דכצ"ל כי היכי דקתני גבי בוצר כו' הלל היה כפוף ויושב לפני שמאי והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו את העגל ה"נ קתני בתוספתא כו' כצ"ל ור"ל דהיה קשה לישראל כיום כו' קתני נמי בתוספתא גבי י"ח דבר כדקתני לקמן גבי בוצר לגת כו' ומשמע דמעשה א' היה וא"כ ע"כ דהיו שמאי והלל עצמן גבי י"ח דבר שהיה הלל כפוף כו' דלכך היה קשה לישראל כפירש"י לקמן וע"ז תירצו דצ"ל דב' מעשים היו ובב' הימים האלו היה קשה לישראל כו' וגבי י"ח דבר לא היה קשה לישראל משום שהיה הלל כפוף כו' כפירש"י לקמן גבי בוצר לגת כו' שהרי לא היו שמאי והלל עצמן שם אלא שהיה קשה לישראל כו' משום מחלוקת תלמידיהם בו ביום בי"ח דבר עד שהושוו למחר וק"ל:

מהר"ם שם

בתוס' ד"ה ואילו שמאי והלל לא נחלקו וכו' ואע"ג דקצת משמע וכו' דהא כי היכי דקתני גבי בוצר לגת וכו' ה"נ קתני וכו' גבי י"ח דברים מ"מ צ"ל דשני מעשים הוו כצ"ל ור"ל דלמה אמרי' רבוצר לגת הוי נמי מי"ח וגבי בוצר קתני שהיה הלל יושב כפוף לפני שמאי והאי לישנא קתני נמי בתוספתא גבי הי"ח דבר בכלל וא"כ מסתמא חדא מעשה היה והכפיפה דקתני גבי בוצר וקתני גבי י"ח בכלל היה הכל כפיפה אחת וא"כ דלא חשבינן ההיא דהבוצר בכלל הדברים שנחלקו הלל ושמאי עצמן משום דהלל שתק והיה יושב כפוף לפני שמאי ה"נ הי"ח דבר אע"ג שהלל ושמאי עצמן היו שם ונחלקו בהן כיון דשתיק הלל והיה יושב כפוף לפני שמאי להכי לא חשבי בהדי הנך דברים שנחלקו בהן הלל ושמאי עצמן מ"מ צריך לומר דב' מעשים היו וגבי ההוא דבוצר שתיק ליה הלל מיד ובו ביום שהוסיפו לגזור כל הי"ח לא היו שם הלל ושמאי עצמן כ"א ב"ה וב"ש ונחלקו בו ביום ולמחר הושוו א"נ יש לפרש

הערה 20.

עין יעקב שבת י"ז. רש"י ד"ה. קשה

לפי שהלל נשיא וענוותן וגזור שמאי והלל ולא קבלו מינייהו ואתו תלמייליהו וגזור וקבלו מינייהו.

ר"ן שם ד"ה ואלו

שמתחילה היו חולקין בדבר ב"ש וב"ה והווי שרו ב"ה ואח"כ כשהיו בעליית חנניה נמנו ורבו כלומר שבאו למנין ונמצאו של ב"ש מרובין.

הערה 22.

מנחת ביכורים לתוספתא

ד"ה קשה לישראל: לפי שבעתו בהלל שהיה נשיא וענוותן.

הערה 24.

חידושי חתם סופר שבת י"ז. ד"ה. ואותו היום

ואותו היום ה' הלל כפוף ויושב לפני שמאי וכו' והי' קשה לישראל פי' רש"י לפי שהלל נשיא וענוותן עכ פי' והוה כיום שנעשה בו הע'שאהרן גדול ישראל לא עצור כח ושמע לקולם מרוב ענוותנותו וקשי ערפם של העומדים נגדו.

הערה 25.

שמות לב כג.

וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי־זָה | מִטָּעָה הָאִישׁ אֲשֶׁר הִעֲלֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִדְעֵנוּ מַה־תִּיָּה לּוֹ.

הערה 26.

קרבן העדה על ירושלמי שבת שם

כיום שנעשה בו את העגל: שבעטו במשה שהיה גבר ענותן והם אמרו עשה לנו אלוקים. א"נ לפי שהרגו בתלמידי ב"ש כבסמוך.

הערה 27.

מנחת ביכורים שם ד"ה את העגל.

...אי נמי לפי שנהרגו הרבה תלמידים כמבואר בירושלמי. אי נמי לפי שנעשה התורה כשני תורות והרבה מחלוקות היה.

פני מאיר על ירושלמי שם

...אי נמי לפי שעמדו תלמידי ב"ש על תלמידי ב"ה בחרבות וברמקים.

הערה 28.

דברים י ז. רש"י ד"ה. ומן הגדגדה וגו'.

ובמוסרה עשייתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרהמה לכם זאת, ונדמה לכם כאלו מת שם (תלמוד ירושלמי סוטה א'; מכילתא שמות ט"ו; תנחומא חקת); וסמך משה תוכחה זו לשבור הלוחות לומר שקשה מיתתו של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנסתברו בו הלוחות, ולהודיע שקשה לו מה שאמרו "נתנה ראש" (במדבר י"ד) לפרש מננו – כיום שעשו בו את העגל (ויקרא רבה כ):

במדבר יד. ד.

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו נַתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֹבָה מִצְרַיִמָּה:

רש"י ד"ה נתנה ראש.

כתרגומו "נמני רישא" — נשים עלינו מלה; ורבותינו פרשו, לשון ע"ז? (סנהדרין ק"ז):

גור אריה שם

שאמרו נתנה ראש כיום שעשו את העגל. והיינו טעמא, שרצו לעשות עבודה זרה, כמו שפירש רש"י בפרשת שלח (במדבר יד, ד):

הערה 29.

שמות לב. ה.

וַיֵּרָא אֶהָרֶן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אֶהָרֶן וַיֹּאמֶר תֵּג לִיהוָה מִחָר:

הערה 30.

רש"י

ויבן מזבח. לדחותם:

הערה 31.

רש"י ד"ה חג לה'.

בלבו היה לשמים, בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום:

הערה 32.

ספורנו יתרו כ ד

לא תעשה לך פסלי אפילו שלא לעבדו:

שה"ג.

רש"י כ ג ד"ה לא יהיה לך.

למה נאמר? לפי שני לא תעשה לך, אין לי אלא שלא יעשה, העשוי כבר מנין שלא יקיים? ת"ל לא יהיה לך (שם):

שמות כ ה

לא תשתחוו להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי:

הערה 33.

שבת לב ו

וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק:

רש"י ד"ה לצחק.

יש במשמע הזה גלוי עריות, כמו שני לצחק בי (בראשית ל"ט), ושפיכות דמים, כמו שני יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (שמואל ב ב'), אף כן נהרג חור (שמות רבה):

מדרש תנחומא כי תשא י"ג

וירא אהרן (שם שם ה), ראה מה שעשו לחור, ויבן מזבח (שם), הבין מזבוח, בקשו לבנות עמו, אמר להן הניחו לי ואני עושה אותן מעצמי שאין מי שיבנה אותן עמי, ואהרן נתכוון לומר עד שאני בונה אותן משה יורד, בנה אותן ולא ירד משה, מיד וישכימו ממחרת וגו' [וישב העם לאכול] (שם שם ו), כל מקום שאתה מוצא ישיבה שם תמצא קלקלה, שנאמר וישבו לאכל לחם (בראשית לז כה), מה (קיקלון) [קלקול] היה שם, שמכרו את יוסף ובמקום אחר כתיב וישב ישראל בשטים (במדבר כה א), ומה קלקול היה שם, ויחל העם לזנות (שם), ואף כאן וישב העם, ישיבה של ע"ז,

רמב"ן שם לב ו

וטעם וישב העם לאכול ושתו וישבו כולם כאחד לאכול לשבעה ושתה לשכרה, כאשר יעשו בחגים ובמועדים, ואחרי כן קמו לצחק בעצביהם ולשמחה, וספר זה בעבור מה שאמר קול ענות אנכי שומע (בפסוק יח), כי משה מצאן משחקין לפניו, ויגבה לבו בדרכי ה' לקחת אותו מלפניהם ולשרפו לעיניהם, וישק אותו להם. והשלים הכתוב כל מה שעשו בעגל, ואחר כן ספר מה שאמר הקב"ה למשה לך רד, אבל היה דבור זה למשה בבקר השכם כאשר השתחוו לו ויזבחו לו, וברדת משה ישבו

לאכול ולשתות וקמו לצחק, ומצאם בשחוק, וגם זה ראה למה שפירשתי (לעיל בפסוק א), שלא נאמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל והמזבח, שהיה יורד מיד, אבל כשזבחו והשתחוו לו העם אז אמר למשה שירד:

הערה 35:

כסא רחמים למסכת סופרים

שוב מעשה בתלמי המלך וכו'. הוא עלה בקב"ץ ופנה לסובב להביא כל ספרי דתות והיו כמה מאות ספרים ויאמרו לו חכמיו כי לא עשה כלום. בכל ספרי הדתות רוחות מספרות והב"ל הביא גם הוא. ואולם ספרי תורת ישראל תבואינה בהיכל מלך אז בעזם ישמח מלך והמעשה הביאו יוסף בן גוריון פ' טו"ב שלשלת הקבלה דפוס אמשטרדם והעתיקו בסדר הדורות דף ל"ט ע"ש: שכנס ע"ב זקנים. הכי אמרינן פ"ק דמגילה ושאר דוכתי אמנם בס' בן גוריון פ' י"ז כתב ע' זקנים עד אלעזר הכהן בראשם ע"ש. ואחר זה ראיתי באקראי ועראי בהדרת זקנים בס' ר' עזריה וכתוב שם שהזקנים ע"ב ששה לכל שבט ע"ש: ולא גילה להם וכו'. כן הוא פ"ק דמגילה ובספורים הנז' כתוב ששלח להביאם לזה וע"מ כן באו: כתבו לי תורת משה רבכם. פי' חמשת חומשי תורה:

הערה 36

ירושלמי מגילה שם

שלישה עשר דבר שינו חכמים לתלמי המלך. כתבו לו. אלהים ברא בראשית. אעשה אדם בצלם ובדמות. זכר ונקוביו בראם. ויכל בשישי וישבות בשביעי. הבא ארדה. ותצחק שרה בקרוביה לאמור. כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס. ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושאי בני אדם. ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובכל-הארצות שלשים שנה וארבע מאות שנה. ואת-הארנבת את צעירת הרגלים. אמו שלתלמי המלך ארנבתא הוות שמה. לא חמד אחד מהם נשאתי. אשר חלק יי אלהיך אותם להאיר לכל העמים תחת פלי השמים: אשר לא צייתי לאומות לעבדם.

בבלי מגילה ט.

- (1) וכתבו לו אלהים ברא בראשית (בראשית א, א)
- (2) אעשה אדם בצלם ובדמות (בראשית א, כו)
- (3) ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי (בראשית ב, ב)
- (4) זכר ונקבה בראו (בראשית ה, ב) ולא כתבו בראם
- (5) הבה ארדה ואבלה שם שפתם (בראשית יא, ז)
- (6) ותצחק שרה בקרוביה (בראשית יח, יב)
- (7) כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס (בראשית מט, ו)

8) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם (שמות ד, כ)
 9) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ארבע מאות שנה (שמות יב, מ)
 10) וישלח את זאטוטי בני ישראל (שמות כד, ה) ואל
 11) זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו (שמות כד, יא)
 12) לא חמד אחד מהם נשאתי (במדבר טז, טו)
 13) אשר חלק ה' אלהיך אתם להאיר לכל העמים (דברים ד, יט)
 14) וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעובדם (דברים יז, ג)
 15) וכתבו לו את צעירת הרגלים ולא כתבו לו (ויקרא יא, ו)
 את הארנבת מפני שאשתו של תלמי ארנבת שמה שלא יאמר שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בתורה:

שמות רבה פרק ה ה

ויקח משה את אשתו ואת בניו, למה הוליקו, כדי שיהיו עם ישראל לקבל התורה. וירכבם על החמור, זה אחד משמונה עשר דברים שישנו חכמים לתלמי הפלגה.

ש"ך על התורה לא כח

תנחומא שמות כב

ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם. זה אחד מעשרה דברים שישנו רבותינו לתלמי הפלגה בשעה שקתבו לו את התורה ויניית.

יפה תואר על שמות רבה שם.

זה אחד מ"ח דברים. במגילה לא מנה רק ט"ו פסוקים ובירושלמי גרסינן י"ג ובתנחומא יש בקצת נוסחאות אחד משמונה ובקצת נוסחאות אחד משמונה עשרה וכצ"ל. וע"כ צריך לפרש כי י"ח הם לא על הפסוקים קאי אך על המלות הנשתנות וכמו בכתוב אעשה אדם בצלם ובדמות תחת נעשה אדם בצלמנו כדמותנו חשיב לשלשה שנים. וכן הבה ארדה ואבלה חשיב שני מילי. אבל ברצונם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס לא חשיב אלא חד שהרי שור היה כתוב בתורה אלא שכתבהו גבי הרגו:

הערה 38.

שה"ג*

שמות לב כד

ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה:

רש"י ד"ה ואשלכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה, ויצא:

תנחומא לב י"ט

ואף במשה בלך רד כעס עליו, ובלך עלה נתרצה. אמר הקדוש ברוך הוא: בלשון שהשפלת אתך, בו בלשון אני מעלה אותך, שנאמר: לך עלה מזה (שמות לג, א). דבר אחר, לך עלה מזה. מה כתיב למעלה מן הענין, ויפן וירד משה, כשעשו אותו מעשה וירד משה מן ההר וקרב אל המחנה וראה את העגל שעשו, בשעה שנתן לו הקדוש ברוך הוא את הלוחות, היו סובלין את עצמן. כיון שיירד וקרב אל המחנה וראה את העגל, פרח אות הכתב מעליהם ונמצאו כבדים על ידיו של משה. מייד ויחר אף משה וישלך מיידו (שמות לב, יט).

רש"י לב ד

עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור, באו מכשפי ערב רב שעלו עמיהם ממצרים ועשוהו בכשפים; ויש אומרים מיכה היה שם, שיצא מתוך דמוסי בגין שנתמעהו בו במצרים, והיה בידו שם וטס שקתב בו משה "עלה שור" "עלה שור" להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס – והשליכו לתוך הכור ויצא העגל (תנחומא):

שה"ג**

מסכת שבת י"ז. תוספתא. עיין הערה 16

מסכת ס"ת עיין הערה 6.

הערה 40.

שבת טו.

והאיכא הבודצר לגת – שמאי אומר: הוכשר, והלל אומר: לא הוכשר. בר מיניה דההיא, דהתם קא שתיק ליה הלל לשמאי.

הערה 41.

רש"י שם ד"ה הא שתיק ליה הלל.

ולא עמד במחלוקתו כדתניא בפרקין (שם) אותו היום היה הלל כפוף כו':

הערה 42.

תוספתא וירושלמי עיין הערה 16.

פירוש המשניות להרמב"ם שבת פרק ד ד

ולא נשאר באותו הדור מי שהיה ראוי להוראה שלא היו באותו מעמד ונמנו יהיו בית שמאי יותר.

חתם סופר עיין הערה 24.

הערה 43.

ברכות לו:

ובית שמאי במקום בית הלל — אינה משנה.

הערה 44.

הגיגה טז:

גמ' ת"ר שלשה מזוגות הראשונים שאמרו שלא לסמוך ושנים מזוגות האחרונים שאמרו לסמוך (הראשונים) היו נשיאים ושניים להם אבות ב"ד דברי רבי מאיר וחכמים אומרים יהודה בן טבאי אב ב"ד ושמעון בן שטח נשיא מאן תנא להא דתנו רבנן אמר רבי יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים אין עדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנידון אמר לו שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי שהרי אמרו חכמים אין עדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם ואין לוקין עד שיזומו שניהם ואין משלמין ממון עד שיזומו שניהם מיד קבל עליו יהודה בן טבאי שאינו מורה הלכה אלא בפני שמעון בן שטח.

אוצר הגאונים שבת י"ז.

ולענין מה ששנוי ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו עגל אמרת משום מאי והא הלל נשיא ושמאי אב בית דין ואשכחנן דאקשו רבנן ואתמהו אב בית דין בפני נשיא מי מצי מורה הלכה היאך דבר זה. ודאי דלאו בהקטנה תלים מילתא דגזירות אלא בדברים שראוין ברורים שנושאים ונותנים בהן כמה וכמה עד שיודעין שראוי לגזרם.

הערה 45.

עירובין י"ג:

אמר רבי אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים הן והלכה כבית הלל וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותנו מפני שנוחין ועלובין היו ושונים דבריהן ודברי בית שמאי ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן.

הערה 46.

לקוטי שיחות חלק יא עמוד 143 ועילך

ויבואר זה בהקדם שיש להקשות קושיא זו גם בנוגע לכל בנ"י זמן קצר לפני זה עמדו לקראת האלקים בה"ס ושמעו עשה"ד כולל הציווי אנכי ה"א וגו' לא תעשה לך פסל וגו'

וגם ראו את הקולות שד' רוחות ומן השמים ומן הארץ ואין יתכן שאחר כל הגילויים האלו יעלה על דעתם לעשות ע"ז ואף שבא השטן וערבב את העולם והראה דמות חושך ואפילה וערבוביא כו' עדיין קשה מאד להבין שע"ז תבוא ירידה עצומה כזו מן הקצה העליון עד הקצה התחתון.

ועכצ"ל שגם לפי פשוטו של מקרא שזהו דרך פירוש רש"י הענין מובן ועד כדי כך שרש"י אי"צ לפרשו

מפורש בכתוב וירא העם כי בושש משה לרדת גו' עשה לנו אלקים גו' כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה הי' לו היינו שלא בקשו ע"ז דבר שיהי' במקומו של הקב"ה ח"ו אלא משהו במקום משה ולכן הטעימו זה בטענותם שבושש משה לרדת מן ההר ומה שאמרו עשה לנו אלקים הרי פירשו מיד שאין כוונתם לענין של אלקות אלא רק אשר ילכו לפנינו במקומו של משה כי זה משה האיש אשר העלנו מארמ"צ לא ידענו מה הי' לו וכמפורש ברש"י אשר העלנו מארמ"צ והי' מורה לנו הדרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלקות אשר ילכו לפנינו ובשם אלקים זה נתכוונו ע"ד מ"שנ ואתה תהי' לו לאלקים כפרש"י לרב ולשר או כמ"ש נראה נתחיק אלקים לפרעה פרש"י שופט ורודה אלא שאח"כ נסחבו קצתם בחטא העגל עד שחשבוהו לע"ז ממש והם שנענשו בעונש מיתה.

כמה מפרשי התורה בענין העגל

שמות לב א

וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵינוּ | עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לִפְנֵינוּ.

אברבנאל שם

וירא העם כי בושש משה וגו' עד ויאמר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך. התחלפו דעות החכמים והמפרשים בענין העגל חלוף רב. מהם חשבו שהיה ענינו עבודת אלילים גמורה וכמו שאמר המשורר (תהלים ק"י כ') וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. והוא דעת זר מאד שנאמר שבקשו ישראל עגל לעבדו וימרדו באלהים צורם וגם כן שאהרן קדוש ה' הסכים בו ועשאו בידי. והרמב"ן כתב שהם בקשו מנהיג שיעמוד להם במקום משה לנחותם בדרך וכמו שאמרו אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש וגו'

אור החיים שם.

אשר ילכו לפנינו. דקדק לומר לפנינו פירוש לצד כי ה' המוציא אותם מארץ מצרים הוא נעלם וגבוה מאד ויקר להם מקרה רע באין משגיח עליהם לזה יעשו כח מכוחות צבא השמים שיהיה למטה לפניהם ולעולם לא מרדו בסיבה ראשונה אלא שרצו באמצעי, ואולי שחשבו שלא צוה ה' על איסור האמצעי אלא כל עוד שיהיה משה שם.

רמב"ן עה"ת שם

אשר ילכו לפנינו אלוהות הרבה או להם. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים, והיה מורה לנו הדרך נעלה בה, לא ידענו מה היה לו, עתה צריכין לאלוהות הרבה אשר ילכו לפנינו לשון רש"י. ואין לשונו מכוון. אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת נכון ענין העגל ומחשבת עושיו, כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמושה הוא האלהים, ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים, ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים. ועוד, כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו, לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא. אבל היו מבקשין משה אחר, אמרו, משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו המסעים ע"פ ה' ביד משה (במדבר ט כג), הנה אבד ממנו. נעשה לנו משה אחר שיוורה הדרך לפנינו ע"פ ה' בידו. וזה טעם הזכיר משה האיש אשר העלנו, לא האל אשר העלם, כי יצטרכו לאיש אלהים: וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה (להלן פסוק כא), והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו', ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש (להלן פסוקים כג כד) והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני (להלן פסוק כב), והוא כמוסיף על חטאתו פשע, שאומר כי הם בקשו ממנו עבודה זרה ועשאה להם בידיו, ולמה לא יחר אפו, ומה חטאה גדולה מזו:

אבל הענין כמו שאמרת, שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה, וקבלו עבודת אלהות עליהם, אבל ירצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם וזהו התנצלותו של אהרן, טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפנייהם במקומך אדני, שלא ידעו מה היה לך, ואם תשוב אם לא, ולכן הם היו צריכין למי שיוורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמהם, ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריו כבראשונה.

רמב"ם מנין המצות

מִצְוָה רִאשׁוֹנָה מִמְצֻוֹת עֲשֵׂה, לִידַע שְׂיֵשׁ שֵׁם אֱלֹהִים, שְׁנֵאמָר: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" (שמות כ ב, דברים ה ו).

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק א הלכה א.

יְסוּד הַיְסוּדוֹת וְעִמּוּד הַחֻקִּמוֹת לִידַע שְׂיֵשׁ שֵׁם מִצְוֵי רִאשׁוֹן. וְהוּא מִמְצִיא כָּל נִמְצָא. וְכָל הַנִּמְצָאִים מְשֻׁמִּים וְאֶרֶץ וְמָה שְׂבִינֵיהֶם לֹא נִמְצָאוּ אֶלָּא מֵאֲמַתַּת הַמִּצְוָה:

דרך מצוותיך להצ"צ האמנת אלוקות פרק ב.

וביאור ענין ידיעת המציאות ולא השגת המהות מובן ג"כ במשל הנ"ל ממה שהאדם יודע ומרגיש שיש בו נפש חיה מחמת שרואה גופו בשר ודם חיים שזה ג"כ אינו אלא ידיעת המציאות בלבד שזה ידוע לו בבירור שנמצא נפש בגופו אבל אינו יודע ומכיר מהותה ועצמותה איך ומה היא וגם אפי' איכות התלבשותה בגופו איננו יודע איך הוא הגם שיוודע בבירור שמלובשת בכל רמ"ח איברי גופו שהרי מיד שיעלה ברצונו לנענע ברגלו תתנענע הרגל תומ"י בלי שיהיו ואיחור כלל ואילו ה' הנפש שורה במוחו ולבו לבד ומשם ה' הרצון נמשך ברגל ואז תתנענע ה' צ"ל שהיית זמן בה שיהי' סיפוק להילוך הרצון מן המוח ללב ואנחנו רואים היפך זה שבו באותה רגע שיעלה הרצון יהיה תנועת הרגל מזה הוראה שהמחשבה ישנה ממש ברגל והנה נתברר מציאות התפשטות אור הנפש בכל איברי הגוף ועכ"ז אינו מכיר אופן ההתלבשות וכ"ש שאינו מכיר מהות הנפש מה היא וזהו ענין ידיעת המציאות ולא השגת המהות וכמו כן הוא ית' הוא הידוע מציאותו שאנחנו נדע שיש בורא מקור החיים המחיה ומהווה העולם אבל מהותו אינו נודע וע"ז נאמר דלית מהשבה תפיסא ביה ר"ל להכיר מהותו ממש שזה אינו מושג לשום נברא בעולם כדכתיב לפני לא יראו.

קונטרס תורת החסידות פרק י"ג.

כבר התברר בכמה מקומות בדיוק לשונו של הרמב"ם ואמרו לידה שיש שם מצוי ראשון והנאמר להאמין שיש שם מצוי ראשון לפי שצריכים לידע דבר זה בידיעה שכלית כל מה שאפשר לידע גדולה מזו אמר שם הלכה ו ועידת דבר זה מצוות עשה שנאמר אנוכי ה' אלוקיך הנה אנוכי ה' מצות האמונה הנה גם בזה אמר לשון ידיעה בינתיים הדבר כי מצוות אמונה היא אמונה פשוטה שאין בו שום תערובות ידיעה הבנה והשגה ואשר על כן אהנה תחילת צריך להגיע ולהטיח את שכלו להשחיל ולהבין עד כמה שביכולתו להבין ואת אשר לא יבין יאמין באמונה פשוטה.

ספר המצות להרמב"ם מצוה א

המצוה הראשונה היא הצווי אשר צונו בהאמנת האלהות והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאים.

ספר החינוך מצוה כה

מצות האמנה במציאות השם - להאמין שיש לעולם אלה אחד, שהמציא כל הנמצא ומכחו וחפצו היה כל מה שהוא ושהיה ושהיה לעדי עד,

ספר המצוות קאפח

המצוה הראשונה הוא הצווי שנצטוונו בידיעת האלהות.

קונטרס תורת החסידות פרק י"ג בהערה

בספר המצוות מצא א כתב שנאמין אבל

(1) ספר היד אחרונה לגבי ספר המצוות שנכתב בתור הקדמה ליד החזקה

(2) בספר המצוות דק רמבם כל כך בתלמוד המצוות ודינהם.

(3) בספר המצוות אפשר שאירע קילקול במלות ההעתקה ע"י המעתיק מה שאין כן היד שנכתב בלשון הקוד

(4) על פי כתב הערבי של ספר המצוות הנמצא אתה יש אומרים שגם בספר המצוות יש לפרש לידע כמו שהוא במניין המצוות שבראש היד

הערה 50.

והוא יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו ולא כערכו נמצא כולל בגשמיית, להיות לאחדים ומיוחדים ממש מפל צד ופנה.

הערה 51.

דברים לג א

וזאת הברכה אשר בך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו:

תהילים צ א.

תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה הית לנו בדרך ודר.

הערה 52.

כוזרי מאמר ראשון פצ"ו.

צז) אמר החבר: כי האמות כלם בזמן ההוא היו עובדים צורות, ואלו היו הפילוסופים, מביאים מופת על היחוד ועל האלהות לא היו עומדים מבלי צורה שמכונים אליה ואומרים להמונם, כי הצורה הזאת ידבק בה ענין אלהי וכי היא מיוחדת בדבר מפלא נכרי. ומהם מי שמייחס זה אל האלהים, כפאשר אנחנו עושים היום במקומות המכבדים אצלנו, עד שאנו מתברכים בהם ובעפרם ואבניהם, ומהם מי שמייחס אותו אל רוחניות כוכב מן הכוכבים או חיל מן החילים או מערכת מזל וזולת זה, ולא היו מסכימים ההמון על תורה אחת, אלא בצורה מרגשה שמכונים אליה. והיו

בני ישראל מצפים למה שיעד אותם משה שיוריד להם ענין מאת יי שיראו אותו ויקבילוהו כאשר היו מקבילים עמוד הענין ועמוד האש בצאתם ממצרים, אשר היו מביטים אליו ומקבילים ומגדלים אותו ומשתחוים נכחו לאלהים, וכן היו מקבילים עמוד הענין אשר היה יורד על משה בדבר אתו האלהים והיו עומדים בני ישראל ומשתחוים נכחו לאלהים. וכאשר שמעו העם דברי עשרת הדברים ועלה משה על ההר להוריד להם הלוחות כתובים ולעשות להם ארון להיות להם דבר נראה שיכוננו נגדו, שבו הברית לאלהים והבריאה הרבונית, רצוני לומר: הלוחות, זולת מה שדבק בארון מהענין והכבוד ומה שנראה בעבורו מהמופתים, ונשארו העם מצפים לרדת משה והם על ענינם לא שנו תארים ועדים ובגדיהם, אשר עמדו בהם יום מעמד הר סיני אף נשארו בתכונתם ממתנים למשה לעתים, ובושש מהם ארבעים יום והוא לא לקח צידה ולא נפרד מהם אלא על מנת שישוב ליומו, אז גברה המחשבה הרעה על קצת ההמון ההוא הגדול והתחילו המון העם להחלק מחלקות ומרבים העצות והמחשבות עד שנצטרכו מהם אנשים לבקש נעבד מרגש יכוננו נגדו כשאר האמות, מבלי שיכחשו באלהות מוציאם ממצרים, אבל – שיהיה מנח להם להקביל אליו, כשיספרו נפלאות אלהיהם, כפאשר עשו הפלשתים בארון שאמרו כי האלהים שם, וכאשר אנחנו עושים בשמים ובכל דבר שאנו יודעים שתנועתו אמנם היא בחפץ האלהים מבלי מקרה ולא רצון אדם ולא טבע. וחסאתם היתה בציור אשר נאסר עליהם ושייחסו ענין אלהי אל מה שעשו בידם ורצונם מבלי מצות האלהים, ויש להם התנצלות – במה שקדם מהמחלקת ביניהם, ולא הגיעו עובדיו אל שלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלה שיהיו. אבל התנצלות הגדולים שסיעו בעשותו היה – בעבור שיראה הממרה מהמאמין כדי להרג הממרה העובד אותו, ונחשב להם לעון מפני שהוציאו המרי מן הכח והמזפון אל גבול המעשה. ולא היה העון ההוא יציאה מכלל עבודת מוציאם ממצרים, אף היה כויר לקצת מצותיו, כי הוא יתברך הזהיר מן הצורות, והם עשו צורה, והיה להם להמתין, שלא יקבעו לעצמם דבר שיקבילוהו וימשכו אחריו, ומזבח וקרבות. וזה היה מעצת מי שהיה ביניהם מן החושים והאצטגנינים, חשבו שיהיו פעולותם הסבריות קרובות מן המעשים האמתיים, והיה ענינם בזה פענין הפסיל, אשר זכרנו, שנכנס בחנות הרופא והמית האנשים, אשר היה מועילם ברפואות ההם קדם לכן. עם שלא היתה כנות העם לצאת מעבודת האלהים, אף היו חושבים שהם משתדלים בעבודה, ועל כן באו אל אהרן, ואהרן חפץ לגלות מצפונם, ועל כן סיע בעשותו ונאשם בהוצאתו מרים מן הכח אל המעשה. והדבר ההוא הוא מרחק ומגנה אצלנו, מפני שאין בזמן הזה צורות נעבדות ברב האמות והיה קל בזמן ההוא, מפני שהיו עושים כל האמות צורות לעבד אותם, ואלו היתה חטאתם שעשו בית ברצונם לעבודה, לכן אליו ולהקריב בו הקרבות ולכבדו, לא היה דבר גדול בעינינו, מפני מה שאנחנו נוהגים בו היום, מעשות בתים

הערה 53.

תורה אור פרשת ויגש

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני וגו'. הנה כתיב קורות בתינו ארזים וגו'. והנה י"ל ההפרש בין המשכן לבית עולמים שהמשכן הי' מארזים כמ"ש עצי שטים עומדים והמכסה הי' מיריעות עזים ועורות אילים ועורות תחשים כו' והבהמ"ק הי' מאבנים ועפר דוקא (שאסור לעשות בו עץ בולט ואכסדראות של עץ כמ"ש הרמב"ם פ"א מהל' בית הבחירה וע' בס' החינוך מצוה תצ"ב) רק שהיו כלונסאות של ארז בתקרת האולם כו' וצ"ל זה מפני מה במשכן היו הארזים עיקר בבנין והעפר הי' רק בקרקע המשכן למטה. ובמקדש נהפוך הוא שהיו האבנים והעפר העיקר שאפי' הגג הי' מהן ולא היו עצים רק כלונסאות של ארז הנ"ל שהיו טפלים לעיקר הבנין.

והענין כי הנה ידוע שיש בכל עולם ד' בחי' דצח"מ והדומם הוא למטה במדרגה מצומח והצומח למטה מן החי כו' והעילוי שבכולם הוא בחי' המדבר ולכאורה תמוה דא"כ מפני מה הארץ דוקא תוציא צמחה שהצומח יהי' גדל ונולד ונמשך מעפר הארץ הלא הצומח הוא למעלה מהדומם שהוא העפר. אך הענין דלא ראי זה כראי זה שאע"פ שהדומם למטה במדרגה מן הצומח עכ"ז יש בו מעלה יתירה מצד שרשו שלמעלה מבחי' צומח וחי כו'. דהנה ידוע מחלוקת התנאים בגמ' (חגיגה יב.) חד אמר שמים קדמו לארץ כמ"ש בראשית ברא כו' את השמים ואת הארץ וח"א ארץ קדמה כמ"ש ביום עשות כו' ארץ ושמים ואלו ואלו דא"ח שבמחשבה ארץ קדמה לשמים וכשברא ברא השמים תחלה.

והענין כי סוף מעשה במח' תחלה פי' כי הארץ לפי שהיא סוף מעשה ע"כ שרשה במח' היא בבחי' תחלת המחשבה אבל השמים שהם תחלת המעשה הם אחרוני' במחשבה כי זהו הכלל שהסוף מעשה עולה תחלה במחשבה ולכך הצומח למעלה מהדומם וכן החי למעלה מהצומח כו' שזהו כפי סדר ההשתלשלות דצח"מ בעולמות שבחי' הדומם ועפר הארץ הוא בחי' סוף מעשה וצומח וחי למעלה ממנו במדרגה והוא ענין שמים קדמו לארץ. ומ"מ מצד שרשן במחשבה הקדומה הרי ארץ דוקא קדמה לכולם במחשבה. לכן דוקא בה יש הכח והיכולת להוציא צמחה מצד שרשה הנעלה ולכן הצומח והחי והמדבר כולם מקבלים ממנה כו':

תורת חיים פרשת ויגש

א. ויגש אליו יהודה. כתיב קורות בתים ארזים וקאי בבה"ק דשלמה כידוע. ומשמע ששיבב בזה לבנין זה דשלמה ביתרון מעלה על משכן שילה וגם על משכנדמשה שלא היה בהן ארזים. וי"ל דהלא ידוע שהיו דפני המשכן דמשה מעצישטים שהוא מן המשובח שבארזים ובהמ"ק דשלמה לא הי' רק הקורות ארזיםלבד כי הדפנות היו מאבנים כידוע וא"כ נהפוך הוא שיש יתרון

בבחי'תנו וגדלנו להם והתברכנו בהם, ואפשר שגאמר שיהשכינה חלה בהם והמלאכים חונים סביבותיהם' ולולא הצורך להתחברות קהלנו, היה הדבר הזה נכרי, פאשר היה בימי המלכים, שהיו מוחים באנשים משתדלים, שהיו עושים בתים לעבודה, היו נקראים במות, והיו חסידי המלכים הורסין אותם, כדי שלא יגדלו זולתי הבית אשר בחר בו האלהים והתכונה אשר צוה בה. ולא היה הדבר נכרי בצורות, אשר צוה הוא בהם מהקדושים. ועם כל זה נענשו האנשים אשר עבדו העגל ביום ההוא והרגום, והיה מספר כלם שלשת אלפי איש מקלל שש מאות אלה, ולא פסק המן לרדת למזונם, והענין לסוכה עליהם ועמוד האש להנחתם, והנבואה מתמדת ונוספת ביניהם, ולא נעדר מהם דבר מקל אשר נתן להם זולת שתי הלוחות, אשר שברם משה, והתפלל להשיבם והושבו להם וקפר להם העון ההוא.

ראב"ע שם.

ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד. חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו שמת משה שהסיעם מים סוף כאשר פי'. כי ראו שהמן אינו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום. ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד. גם הוא לא ידע. כי השם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה. וככה אמרו אשר ילכו לפנינו. ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צום

אברבנאל על התורה שמות לב א

...והרמב"ן כתב שהם בקשו מנהיג שיעמוד להם במקום משה לנחותם בדרך וכמו שאמרו אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש וגו'..... ואין דעתי נוטה בדעת הזה כי אלו היה ישראל מבקש מנהיג במקום משה אדם היה כאחד ממנו והיה להם לומר לאהרן משה אחיך מת אתה קום עבור. אבל הם בלי ספק בקשו צורה וקראוה אלהים. גם מה שאמר שאהרן בחר בשור מפני שהיה לצפון במרכבה העליונה ומצפון תפתח הרעה. הנה הם לא ביקשו מי שיעד להם ויחריבם. אלא מי שינהיגם וישמרום.

תפארת יונתן שם

ופני שור שמאל המרכבה וידוע כי משה בימין כדכתיב מוליך לימין משה ואהרן בשמאל ולכך חשבו כל זמן שמשה הוא בימין ופני אדם נעשה למטה אפי' זוטרי שני כרובים ומשם היה הדיבור והשפעה למטה אבל כאשר נסתלק משה וכל הנהגה יהיה אהרן שהוא משמאל א"כ משור המרכבה שהוא בשמאל יושפע.

הערה 58.

שמו"ר פרק ג ב

הָדָא הוּא דְכָתִיב: וַיֹּאמֶר ה' רֵאֵה רְאִיתִי. רְאִיתִי לֹא נֶאֱמַר, אֲלֵא רֵאֵה רְאִיתִי, אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִשֶּׁהָ, אֶתְּהָ רוּאָה רְאִיָּה אַחַת, וְאֲנִי רוּאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת, אֶתְּהָ רוּאָה אוֹתָן בְּאֵין לְסִינִי וּמְקַבְּלִין תּוֹרָתִי, וְאֲנִי רוּאָה אוֹתָן מְקַבְּלִין תּוֹרָתִי, זֶהוּ רֵאֵה, רְאִיתִי, זֶה רְאִיתִי מַעֲשֵׂה הַעֲגָל, שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת לֵב, ט): רְאִיתִי אֶת הָעַם הַזֶּה, כְּשֶׁאָבָא לְסִינִי לִתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה אֲנִי יוֹרֵד בְּטַטְרָאמוּלִי שְׁלִי שֶׁהֵן מִתְּבוֹנְנִים בִּי וְשׁוֹמְטִים אֶחָד מֵהֵן וּמְכַעֲסִים אוֹתִי בּוֹ, אֶף עַל פִּי כֵן אֲנִי דָנָם לְפִי הַמַּעֲשִׂים הָעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת אֲלֵא לְפִי הָעֲנִין דְּהַשְׁתָּא, כִּי שְׁמַעְתִּי אֶת צַעֲקָתָם, אֶף עַל פִּי שֶׁיִּדְעִתִּי מְכַאֲבוּי שְׁעֲתִידִים לַעֲשׂוֹת,

שם פרק מב ה.

שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת ג, ז): וַיֹּאמֶר ה' רֵאֵה רְאִיתִי, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה אֶתְּהָ רוּאָה רְאִיָּה אַחַת וְאֲנִי רוּאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת, רוּאָה אֶתְּהָ אוֹתָם בְּאֵים לְסִינִי וּמְקַבְּלִים תּוֹרָתִי, וְאֲנִי רוּאָה אוֹתָם שְׁאַחַר שֶׁאָבָא לְסִינִי לִתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה וְאֲנִי חוֹזֵר בְּטַטְרָאמוּלִין שְׁלִי שֶׁהֵן מִתְּבוֹנְנִין בּוֹ וְשׁוֹמְטִים אֶחָד מֵהֵן וּמְכַעֲסִים אוֹתִי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל א, י'): וּפְגַי שׁוֹר מִהַשְׁמָאוֹל לְאַרְבַּעַתָּן, וְהֵם מְכַעֲסִים אוֹתִי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו, כ): וַיִּמְיְרוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר. דְּבַר אַחַר, רֵאֵה רְאִיתִי וְגו', מֵהוּ עֲנִי עָמִי, זֶה קֵהַל הַעֲגָל. רֵאֵה רְאִיתִי הִיא הַרְאִיָּה שֶׁלְהֵלֵן הִיא הַרְאִיָּה שֶׁכָּאָן.

שם פרק מג ח

וְאַרְאָה לָהֶם אֶת כְּבוֹדִי פָּנִים בְּפָנִים וְהֵם מְקַבְּלִים מְלֻכוֹתִי, וְכּוֹפְרִים בִּי בְּסוּף אַרְבָּעִים יוֹם וְעוֹשִׂין אֶת הַעֲגָל, הוּא שְׁאוּמֵר (שְׁמוֹת ג, ז): רֵאֵה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עָמִי,

הערה 60.

שמות לב ו

וַיִּשְׁכְּלִמוּ מִמּוֹחֲרֹת וַיַּעֲלוּ עֵלַת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים וַיִּשָּׁב הָעַם לְאַקְל וַיִּשְׁתּוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֲקָה.

רש"י. שם

וישכימו. השטן זרזם, כדי שיחטאו:

הערה 61.

דברים ד לה.

אתה הראת לדעת כי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מְלַבְּדוֹ:

מעלה במשכנך דמשה שהיו הדפנות כולם מעצי שטים ואם שלא הי' שם קורות ארזים כמו בבנין דשלמה הרי היו שם היריעות תחשים כו' ובבנין דשלמה היה מקורה בקור' להחזיק המעזיבה בלבד שהוא מעפר דומם. אך הנה יש להקדים ענין אחד והוא מחלוקת רז"ל אם ארץ קדמה לשמים או שמים קדמו לארץ (ומ"ד שמים קדמו לארץ כמ"ש בראשית כו' את השמי' ואח"כ את הארץ ומ"ד ארץ קדמה ממ"שביום עשות ה' כו' ארץ ושמים כו'). וי"ל טעם מחלוקתן ואיך שניהם אמת. דהנהידוע בע"ח שיש ב' מדריגות אור ישר ואור חוזר ויש שני אופנים באו"ח. א' שבאחר או"י והוא מ"ש נעוץ תחלתן בסופן שזהו בחי' או"י ואח"כ נעוץ סופן בתחלתן שזהו בחי' או"ח וכמ"ש בפרד"ס הרי ודאי דאו"ח זה אין לו יתרון מעלה העל האו"י מאחר שמכח התחלה בא הסוף אינו חוזר רק לתחלתו כמשל הכאת החום בארץ או כאור הנופל במראה או כמעין שחוזרין למקום נביעתן בתחלה לבד ולא למעלה משם כידוע. והב' הוא בחי' או"ח שקודם לאו"י דע"ז אמר ארץ קדמה לשמים קדמה ממש. וכך ענין סומעבמ"ת אין הכוונה שעלה רק לתחלת המח' לבד שזהו כמו נסוב"ת לבד שהוא או"ח שאחר או"י כנ"ל אלא הכוונה שעלה במח' תחלה וקודם לתחלת המח' והוא או"ח שקדם לאו"י ולכך לא אמרו סוף מח' עלה אלא סוף מעשה דוקא דסופא דמח' אינו עולה רק לתחלת המח' לבד אבל סוף מעשה שזהו לאחר הגמר המעשה הוא שעלה כבר לפני תחלת המח'.

הערה 54.

וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכָם:

הערה 55.

רמב"ן עה"ת ריש פרשת תרומה.

והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר (להלן כה כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת, על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה,

הערה 56.

שמות כה כב.

וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַקְּרָבִים אֲשֶׁר עַל-אָרְן הָעֵדוּת אֶת כָּל-אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ספר המאמרים ת"ש ד"ה עולה אור פרק ד.

והממוצע דתורה בין אוא"ס ונשיי הוא ממוצע המחבר וכמ"ש במשה אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'.

ד"ה פנים בפנים תרנ"ט.

וע"פ הנ"ל יובן מ"ש פנים בפנים דבר ה' עמכם כו' ומ"ש אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם דבר ה' כו' שאינם סותרים זל"ז דמ"ש פנים בפנים דבר כו' היינו שבתורה נתגלה בחיי פנימיות ועצמות אור אין סוף ממש כו' כנ"ל אמנם הגילוי צ"ל ע"י משה דוקא כי בעצמם לא היי יכולתם לקבל את האור כ"א ע"י ממוצע דמשה אך בחיי הממוצע דמשה אינו דומה לשארי ממוצעים כנ"ל שע"י משה נמשך בחי' עצמות האור ממש כו' ולזאת עם היות דאנכי עומד בין ה' וביניכם כו' מ"מ פנים בפנים דיבר ה' עמכם שהמוכר עצמו מדבר עמכם שנמשך ונקלט בנש"י בחיי פנימיות.

ד"ה פנים בפנים תרנ"ט.

אבל בחיי אריך הוא בחי' חיצונית האור שבערך הנאצלים והוא רק בחיי העליונה שבהם לבד ושרש ומקור כולם ומבחי' זו נאצלו האורות הנאצלים כו' וזהו בחי' כ"ע בכלל שהוא בחי' ממוצע בין אור אין סוף המאציל לנאצלים דבחי' עליונה שבו בחיי עתיק הוא בחי' תחתונה שבא"ס והיינו שהוא בחיי האור העצמי דא"ס המאציל אלא שהוא בבחי' העלם היינו כמו שהאור אין סוף נתעלם בבחי' נקודה כו' ובחי' תחתונה שבו בחיי אריך הוא בחי' חיצונית האור שבערך הנאצלים ונאצלו מזה בחיי הע"ס דאצילות כו' ולפנה"ל צ"ל דבחי' ממוצע דמשה מ"ש אנכי עומד כו' להגיד לכם כו' אינו דומה לבחי' ממוצע הנ"ל דבבחי' ממוצע הנ"ל נתי שמה שמתגלה הוא בחי' חיצונית האור לבד כו'.

ד"ה עוטה אור שם פרק ג

א"כ בהכרח לומר שגם בהפרש פנימי שבין ב' מדרי' ממוצע שבתורה הוא ג"כ באופן הפכי, ועם היות דבשניהם הרי הממוצע ענינו מחבר הב' ענינים שהוא ממוצע ביניהם ועם זה היה חלוקים בדרך ואופן פעולתם, וכידוע שיש בי מדרי' ודרכי אופני חבור העליון והתחתון, האי ע"י קירוב, והב' ע"י הפסק, דיש דרך ואופן בממוצע שהוא מקרב המדרי' הראשונה של התחתון אל המדריגה האחרונה של העליון ועי"ז נעשה חיבורם יחד, ויש דרך ואופן בממוצע שהוא מפסיק המדרי' האחרונה שבעליון מהמדרי' הראשונה שבתחתון ועי"ז דוקא נעשה חיבורם,

תניא קו"א עמוד קנח.

אבל פ"ט ההלכות – הן המשכחות חכמה עילאה דהמאציל ברוך הוא המלוכשט בגשמיות, והלבשה זו, אינה כהלבשת חכמה עילאה בדחילו ורחימו שכליים, דהתם, הלבוש הוא מעלים ומסתיר לגמרי, כהסתר והעלם הארץ החומרית לגבי חכמה עילאה המלוכשט בה, כמו שכתוב: "כולם בחכמה עשית", והיינו, חיצונית דחיצונית דכלים דמלכות דאצילות שפגעשיה, שהיא מסותרת לגמרי ברוח-נפש דעשיה, וכן בבריאה היא מסותרת לגמרי ברוח-נפש, שהם בחינות נבראים בהסתר והעלם הבורא מהנברא. מה-שאין-כן ההלכות, הרי הארת החכמה מאירה בהן בגילוי, ולבוש העשיה הוא דרך מעבר לבד, כמו ביום טוב, שחסד דאצילות המלוכשט לגמרי בחסד דבריאה מחיה עולם הזה הגשמי, על-ידי מעבר חסד דיצירה ועשיה, הנקרא גם כן התלבשות, שאם לא כן, לא היה פועל בגשמיות עולם הזה.

לקוטי תורה מסעי פב עמוד ב

ודברת בם כו' שהדברים האלה עצמם שאמר משה באותו יום יהיו אצלך ודברת בם עצמם לפי שע"י בחינת רעותא דליבא נמשך בחינה מה שלמעלה מבחינת עלמין ושם הוא למעלה מן הזמן (ועמ"ש ע"פ קול דודי הנה זה בא וסד"ה והגדת לבנך בענין בעבור זה וסד"ה בחדש השלישי כו' ביום הזה) ושם היה בחינת נבואתו של משה שהוא היה בחינת קדש העליון למעלה מבחינת עלמין.

אור התורה שמיני ד"ה יין ושכר.

מביא דברי רבינו הזקן תניא שם
 והנה המובן מלשונו דמדמה ענין גילוי החכמה של המאציל ב"ה בהלכות שלפנינו לבחי' גילוי חסד דאציל המלוכשט בבריאה ביו"ט שהוא ע"י מעבר יצירה ועשיה ולא ע"י התלבשות גמור כו' ור"ל דלכך אינו מתעלם יצירה ועשי' רק מאיר בבחי' גילוי ממש בעוה"ז ביו"ט וכך הוא גילוי החכמה בהלכות דלבוש העשי' הוא ג"כ רק דרך מעביר כו' וצ"ל מ"מ א"כ איך אמר שהוא המשכת ח"ע דהמאציל ב"ה שהרי נה"י דלבוש העשי' הוא דרך מעביר מ"מ בבריאה ויצירה אינו דרך מעביר רק התלבשות גמור.

רש"י מגילה ט. ד"ה. אלהים ברא בראשית

- את השמים שלא יאמר בראשית שם הוא ושתי רשויות הן וראשון ברא את השני:

תוס ד"ה אלוקים.

זכר ונקבה בראו (בראשית ה, ב) ולא כתבו בראם. פירוש רש"י זכר ונקבה בראו ולא כתבו בראם - דמשמע שני גופין ברא כל אחד זכר ונקבה שני פרצופין לכן כתבו בראו שכך נברא אדם בשני פרצופים:

ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ארבע מאות שנה (שמות יב, מ) פירוש רש"י ובשאר ארצות - שלא יאמר שקר כתוב בתורה שהרי קהת מיורדי מצרים היה וכשאתה מונה שנותיו של קהת ושנותיו של עמרם ושנותיו של משה כולן אין מגיעות לד' מאות שנה כל שכן שהרבה משנות הבנים נבלעין בתוך שנות האבות אלא שמנה הכתוב מיום שנגזרה גזירת גלות מצרים בין הבתרים ומשם עד שנולד יצחק שלשים שנה ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה צא מהם ששים של יצחק ומאה ול' שחיה יעקב כשבא למצרים נשארו מאתיים ועשר וכן היתה הגזרה כי גר היה זרעך בארץ לא להם (בראשית ט"ו: ג) ולא נאמר במצרים אלא בארץ לא להם וכשנולד יצחק היה אברהם גר בארץ פלשתים ומאז עד שיצאו ממצרים נמצא יצחק וזרעו שהן זרעו של אברהם גרים ושלישים של קודם לכן לא נמנו בגזרה דהא זרעך כתיב.

וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעובדם (דברים יז, ג) אשר לא צויתי לעובדם - שאם לא כתבו לעובדם משמע אשר לא צויתי שיהיו ויאמר א"כ אלהות הן שעל כורחו נבראו:

הערה 68.

זוהר חלק ג עמוד רמה.

אָמַר רַעְיָא מְהִימְנָא, הֲלֵל וְשִׁמְאִי, דְּאֵתוֹן, חַד מְסֻרָא דְרַחֲמִי, וְחַד מְסֻרָא דְדִינָא, דְּאֵינֵן חֶסֶד וְגְבוּרָה.

אגה"ק ס"ג.

והנה כל איש ישראל צריך להיות כלול מב' בחינות אלו ואין לך דבר שאין לו מקום ולכן מצינו כמה דברים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל ללמדנו שאף בית שמאי ששרש נשמתם מבחינת שמאל העליון ולכן היו דנין להחמיר תמיד בכל איסורי התורה. ובית הלל שהיו מבחינת ימין העליון היו מלמדין זכות להקל ולהתיר איסורי בית שמאי שיהיו מותרים מאיסורם ויוכלו לעלות למעלה אף על פי כן בכמה דברים היו בית שמאי מקילין מפני התכללות שרש נשמתם שהוא כלול גם מימין וכן שורש נשמת בית הלל כלול גם משמאל כידוע דרך ומדות קדש העליון דלית תמן קיצוץ ופירוד חס וחלילה וכל המדות כלולות זו מזו.

לקוטי תורה קרח נד עמוד א.

ד ועתה יובן ענין מחלוקת קרח וטעותו. אמר קרח טלית שכולה תכלת כו', ובבבאריז"ל מבואר דנתקנא קרח על זקן אהרן כו', והכל ענין אחד כי הנה ענין כה"ג נקרא שושבינא

ברא בראשית. פ"ה שאם כתבו בראשית ברא היו אומרים בראשית שם הוא ושתי רשויות הן וקשה שהרי בראשית אין שם כלל אלא בתחלה ועוד שכתבו לו בלשון יונית בתחלה ונ"ל שהיונים היו יודעים שלעולם יש להזכיר הבורא בתחילה ואם כן אלו כתבו בראשית קודם היה אומר דשתי רשויות הן והתיבה הראשונה הוי בורא אחד ואלהים הוי השני משום הכי הפכו לו:

מהרש"א שם ד"ה. כתבו לו אלהים ברא בראשית כו'

. עיין פרש"י והקשו התוס' לפירושו שהרי בראשית אינו שם כלל כו' וא"כ אילו כתבו בראשית קודם כו' והתיבה הראשון הוא בורא אחד כו' ע"ש ולכאורה לא יצאנו מידי קושייתם כיון שכתבו לו בלשון יון בתחלה איך יפרשו להוציא ממשמעו ללשון אלהות כיון דאינו שם כלל בלשונם וכי מפני הקדימה ישנו ממשמעות הלשון כקושייתם ונראה דודאי המינים יאמרו דהתחיל בשמו ולהוציא זאת הדעת אמרו במדרש וענותך תרבי מלך ב"ו תחלה מזכיר שמו ואח"כ שבחו פלן אגוסטלא כו' אבל הקב"ה אינו כן אלא תחלה מזכיר שברא עולמו ואח"כ הזכיר שמו שנאמר בראשית ברא ואח"כ אלהים כו' ובספר פענח רזי בשם ספר לקח טוב נתן טעם לענין כדאמרינן שלא יאמר האדם לה' קרבן אלא קרבן לה' דשמא יתחרט בתוך דבורו ולא יסיים ונמצא שהוציא שם שמים לבטלה הכי נמי הכא אם היה אומר אלהים ברא והיה פוסק ולכך התחיל בראשית עכ"ל ולפי שהמינים יכחישו כל זה ויאמרו דראוי להתחיל בשמו ואילו כתבו בראשית ברא אלהים יבא זה להכריחם שיאמרו דלכך לא פתחה התורה בשמו על שיש חסרון בחקו ח"ו וכפי דעות המופסדות אשר למינים שיהיה פי' בראשית בתחלה ברא מי שברא אלהים שהא' ברא את ה' ושני רשויות הן ח"ו והמקרא קצר וחסר ממנו אלהים הפועל שאלהים הכתוב בקרא הוא אלהים הפועל ומצינו במקראות שחסר מהם הפועל או שיפרשו כי בתחלה ברא אלהים ולבסוף ברא אלהים אחר וב' רשויות הן או שיפרשו כי בתחלה וראשית הבריאה עשה אבל כל התולדות אח"כ אינן בידו ונתן ביד המערכות כי עזב את הארץ ומשום הכי הפכו לו לכתוב אלהים ברא בראשית כדי שלא יהא להם שום מכריח לפרש הכתוב ככל דעות המופסדות הללו אלא כפשטיה אלהים ברא בראשית ולהכחיש דעות אלו המינים אנו אומרים בכל יום ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית:

הערה 67.

מגילה ט.

אעשה אדם בצלם ובדמות (בראשית א, כו) פירוש רש"י אעשה אדם - שמכאן פקרו האומרים שתי רשויות הן דכתיב נעשה אדם (בראשית א': כ"ו):

מבחי' אתכפיא מסור מרע אם רב ואם מעט וכך יהיה המשכת בחינת גילוי כלות הנפש בנפשו (וכמ"ש בד"ה ושמע אביה והפר כו' ובד"ה שחורה אני ונאווה השני גבי ענין מצות ל"ת ודברי סופרים שהם בחיי אתכפיא ועי"ז יערה עליו רוח ממרום ובזה תתעלה גם נפשו הבהמית כו' ע"ש):

ג אבל ב"ה שרשו מבחי' החסדים חולק על ב"ש שלא יהיה המשכה לפי ההעלאה אלא אדרבה תחלה יהיה המשכה מלמעלה למטה ויהיה אז ממילא יפלו כל החיצונים שלא לה' המה והיינו שהעשה טוב יהיה קודם לסור מרע כי מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך וע"כ נק' הלל מלשון בהלו נרו עלי ראשי.

הערה 69.

ב"ר פרק ח ה.

אמר רבי סימון, בפעוה שפא הקדוש ברוך הוא לבראת את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת פתים פתים, ונבורות נבורות, מהם אומרים אל יברא, ומהם אומרים יברא, הדא הוא דקתיב (תהלים פה, יא): חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו. חסד אומר יברא, שהוא גומל חסדים. ואמת אומר אל יברא, שפלו שקרים. צדק אומר יברא, שהוא עושה צדקות. שלום אומר אל יברא, דכוליה קטטה. מה עשה הקדוש ברוך הוא נטל אמת והשליכו לארץ, הדא הוא דקתיב (דניאל ח, יב): ותשלך אמת ארצה,

הערה 70.

רש"י. בראשית א ד"ה. ברא אלהים

ולא נאמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למה' ד', והיינו דקתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

הערה 71.

חסדי על תוספתא שבת שם

ח אלו מן ההלכות וכו' והיה אותו היום וכו' כ"ה בגמ' רף י"ז ע"א שהיה אותו היום הלל כפוף לפני שמאי כאחד מן התלמידין ולכך היה קשה לישראל ופירש"י ר"ה קשה לפי שהלל היה נשיא וענוותן ואפשר עוד לפי שחשו דכי היכי שהיה למטה הלל שהיה מדתו מרת החסד כפוף לפני שמאי שהיה מדתו במדת הגבורה רלא ליהוי כהאי גוונא למעלה ח"ו להיות החסר כבוש לפני הדין.

דמטרוניתא שהוא המעלה נש"י במקורם באור א"ס ב"ה והיינו על ידי שממשיך להם אהבה רבה וזהו ענין דיקנא דכהנא רבא וכמ"ש כשמן הטוב כו' זקן אהרן שיוורד על פי מדותיו דהיינו שנמשך ויורד על ידו מבחי' מדותיו של הקב"ה שהוא אהבה רבה מבחי' ורב חסד ולפיכך נמשך דוקא על ידי זקן אהרן בחי' שערות שלהיותו מלמעלה מסדר ההשתלשלות על כן אי אפשר להיות נמשך כ"א על ידי בחי' שערות דוקא על דרך משל מה שאין כן האהבה הנולדת ונמשכת רק מהשכל שהוא בבחי' השתלשלות והוא ע"ד שנתבאר למעלה וזהו ענין זקן אהרן שיוורד ע"פ מדותיו כו' ר"ל המדות שלמעלה מההשגה כו' וזהו ג"כ ענין חוטי הציצית תכלת ולבן דו"ר עילאין כו' (ובב' ציצית שלפניו שהאוי"ר נמשך דרך בחי' פנים שהוא בחי' השגה היינו שנמשך מלמעלה מהחכמה בחו"ב כו'). אך בלויים נאמר והעבירו תער כי מפני שהלויים הם מסטרא דשמאלא מבחי' גבורות ע"כ אדרבה צריך שלא יצא מהם ההמשכה עוד בבחי' שערות וצמצוצים (שא"כ היה זה רבוי כחות הדין ולכן ע"ז נאמר ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא וכמ"ש בזו"ג תזריע) (דמ"ח ע"ב ודמ"ט ע"א) שעל שם זה נק' כן קרח לפי שהלויים צ"ל כן, ודוקא בכהנים ששרשם מבחי' ורב חסד אז השערות הם המשכת עליונות. ואדרבה דוקא בבחי' שערות לבד יכול להיות הגילוי וההמשכה מבחי' זו שאל"כ לא יוכלו להכיל. משא"כ בלויים א"צ להיות שערות כו' וכעין זה נת' למעלה פ' אמור ע"פ ונקדשתי בתוך כו' בענין מ"ש בנזיר קדוש יהיה גדל פרע כו' ע"ש.

ואע"ג דתכלת הוא ג"כ גבורה ואעפ"כ אדרבה חוטי תכלת דציצית הוא המשכת קדושה עליונה. לא דמי. דהא תכלת עמרא הוא צמר לבן שהוא מבחי' שער רישיה כעמר נקא שהוא אדרבה אמיתת החסד רק שנצבע בגוון תכלת.

והיינו ג"כ גבורות דאבא שהם גבורות ממותקות. יראת ה' לחיים וגם אור אבא דוחה החיצונים כמ"ש בע"ח בדרוש הנגעים. משא"כ הלויים הם בעצם בחינת גבורה והיינו ג"כ גבורות דאימא, אשר מבינה דינין מתערין ואע"פ שהם ג"כ גבורות עליונות דקדושה לעורר הרנה והתשוקה כו' מ"מ כיון דמשם דינין מתערין צ"ל והעבירו תער כו', ועמש"ל בד"ה בהעלותך את הנרות בענין קרבנות הנשיאים והעלאת הנרות דאהרן שארז"ל שלך גדול משלהם כו' ע"ש.

שה"ש מח עמוד ב

אך כדי להוציא אהבה זו הנק' כלה מההעלם אל הגילוי להיות מאיר בנפשם בבחי' גילוי הנה ע"ז שאלו רז"ל כיצד מרקדים כו' אמרו ב"ש כמות שהיא כו' כי להיות בית שמאי שרשם מבחי' הגבורות עליונות ע"כ נק' שמאי כענין שארז"ל ע"פ ושם דרך כו' כל השם אורחותיו דהיינו ששוקל דרכיו איך ומה הוא. היינו שלפ"ע הסור מרע כך יהיה המשכה אח"כ מבחי' כלה כלות הנפש שמלמעלה. וזהו כלה כמות שהיא כלומר כמו שהיא העלייה מלמטה

הערה 73.

הך תניא ר"י אומר כו תשלום דלא נימא דר"י קאי ארשב"גדמתניין להכי מיתי מברייתא דהיטירו יונת דהיינו תקנת חכמים ואלה אמרינא ר"י.

כסא רחמים שם.

מעשה בה' זקנים וכו'. מסתמות ברייתא זו והסמוכה נראה דשני מעשים אלו היו בימי תלמי ואפשר דהחמשה זקנים לא עלתה בידם לכתבה כהוגן והם עצמם אמרו לו שלא יכלו לתרגמה כהוגן ומזה אח"ך נתעורר להביא אסיפת זקנים והניח כל אחד בפני עצמו לעמוד על אמיתה של תורה. ובסוף מגילת תענית אמרו ח' בטבת נכתבה התורה יונת בימי תלמי המלך וחשך בא לעולם שלשה ימים והביאו מרן ז"ל בש"ע א"ח סי' תק"ף ע"ש. ולפי מה שאמרו בברייתא שלנו שהיה יום קשה לישראל וכו' והיה חשך ג' ימים. לכך קבעוהו יום תענית:

הגהות מהריעב"ץ למסכת סופרים.

בתלמי. נ"ב זהו פילאדילפוס:

הערה 74.

מגילה שם.

אלא אימא רבותינו לא התירו שיכתבו אלא יונת ותניא א"ר יהודה אף כשהתירו רבותינו יונת לא התירו אלא בספר תורה ומשום מעשה דתלמי המלך דתניא מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והכניסן בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כינסן ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה והסכימו כולן לדעת אחת.

שם עמוד ב

...רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונת: א"ר אבהו א"ר יוחנן הלכה כרשב"ג וא"ר יוחנן מ"ט דרשב"ג אמר קרא (בראשית ט, כז) יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם דבריו של יפת יהיו באהלי שם.

רש"י ד"ה רבותינו.

רבותינו אמרו - רבן שמעון בן גמליאל

שפת אמת מגילה שם

תראו אלה ספר תורה משום מעשה כו מה צריך היה להתיר משום מעשה דתלמי ואי כפה אותם להעתיק בלשון יונית היה מותר מיכוח פיקוח נפש ומ"ט יתירו לדורות וגם איך יש כוח בידם להתיר וצריך לאחר דסובר דמן התורה נכתבים בכל לשון ורבין היא אסרו ובתורה השאירו יונת משום שהוכרחו לכתוב לתלמי המלך והפליג אדרישא דיפת א ליפת דלקמן ומאי שפירוש רש"י דרבותינו דהכא רשב"ג היא צ"ע אדרבה לכאורה מוכח דהנך רבותינו התירו רק מכח מעשה דתמי המלך ואלבא דרשב"ג אמרינן לקמן דיליף מקרא יפת אלוקים כו ובהכי מיושב מה שהארין רב אשי להביא הך ברייתא ולא סגי לי להביא

הערה 75.

שפתי כהן על התורה דברים לא כח.

הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באוזניהם באוזניהם למה ועוד מהו אומר את כל הדברים האלה כאן רמז מה שאמרו פרק קמא דמגילה ט' תניא מעשה בתלמי המלך שכנס שבעים ושנים זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כנסם ונכנס אצל כל אחד ואמר לו כתוב לי תורת משה רבכם נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתם לדעת אחת וכתבו לו אלהים ברא בראשית ושינו שמונה עשרה מלות בתורה שהיו צריכין לשנותם על כורחם כדי שלא יוציא לעז על התורה כדאיתא שם ואם כן היה נראה זיוף שלא היה כתוב בתורה כמו שאמר לו לזה משה הקהלים ומסר להם הדברים באוזניהם זהו הדברים האלה והיו הדברים מסורים ממשה עד כשבאו בזמן תלמי ואמרום והדברים האלה אינם דברי השירה כי אחר כך אמר וידבר משה באוזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת ואמר באוזני כל קהל ישראל וכאן אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ואדברה באוזניהם זקנים לבד לרמוז למה שאמרנו כי הזקנים היו שבעים ושנים עם אלדד ומירר כי כשאמר הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש כתב שבעים ושנים פתקין זקן כמו שאמרו חז"ל פרשת בהעלותך תנחומא בהעלותך י"ב וכן אמרו חז"ל שמות רבה כ"ח ר על פסוק ישעיה ט"ז י"ג זה הדבר אשר דיבר ה' אל מואב מאז מזמן משה היתה הנבואה מסורה בפי ישעיה הנביא עד שבא זמנו לאומרה באוזניהם את הדברים האלו ראשי תיבות שלושה עשר תלמי במספר קטן שלושה עשר באוזניהם את הדברים האלה סופי תיבות בגימטריא תלמי עם האותיות.

הערה 76.

גמרה מגילה שם

וספרים נכתבין בכל לשון וכו': ורמינהו מקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא וכתב עברי אינו מטמא את הידים עד שיכתבנו בכתב אשורית על הספר ובדיו אמר רבא לא קשיא כאן בגופן שלנו כאן בגופן שלהן אמר ליה אביי במאי אוקימתא להאי בגופן שלהן מאי איריא מקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא אפילו מקרא שכתבו מקרא ותרגום שכתבו תרגום נמי דהא קתני עד שיכתבנו אשורית על הספר בדיו אי רשב"ג הא איכא יונת אלא לא קשיא כאן בספרים כאן בתפלין ומזוזות תפלין ומזוזות מ"ט משום דכתיב בהו (דברים ו, ו) והיו בהוייתן יהו מאי

דברייתא דהכא ס"ל נמי הכי ומש"ה אסרו לכתוב יונית
בס"ת:

רמב"ם הלכות תפילין פרק א עיין הערה 10.

הערה 78.

מעירי מגילה ח:

המשנה הי"ב אין בין ספרים לתפילין ומזוזות וכו' פי' ספרים תורה ונביאים וכתובים ואמר שכלן שוים לתפילין ומזוזות הן לטומאת ידים הן לתופרן בגידים שכל ספריהן היו בגליון בתפירת גידין מיריעה עם חברתה ואין ביניהם הפרש אלא שהספרים הותרו ליכתב בכל לשון משבעים לשונות ואף ספרי תורה אבל תפילין ומזוזות לא הותרו אלא בכתב אשורי והוא כתב שלנו רשב"ג אומר לא הותרו אף בספרים ליכתב באחד משאר הלשונות אלא בלשון יוני שהועתקה תורה בו במצות תלמי המלך ופסקנו בגמרא כרבן שמעון בן גמליאל ונמצא שתפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא בכתב אשורי ר"ל כתב שלנו אבל שאר ספרים אפי' ספר תורה הותר ליכתב בכתב יוני **ובלבד שלא ישתנה הלשון** אע"פ שישתנה הכתב הא כל שנשתנה נוסח הלשון הן מקרא הראוי להיותו בלשון עברי שכתבו תרגום הן מקרא הראוי להיותו תרגום כגון יגר שהדוּתא או תרגום דניאל ועזרא שכתבו עברי נפסל ואין לו שום קדושה ומגדולי המחברים כתבו שבזמן הזה כבר נשתקע כתב יוני ונשתבש וא"כ אף שאר ספרים לא יכתבו אלא בכתב שלנו והוא כתב אשורי ואם עשה כן אף בלשון יוני נפסלו:

ריטב"א מגילה שם ד"ה. מתניתין.

מתניתין אין בין ספרי' ותפילין ומזוזות אלא שהספרי' נכתבו בכל לשון פי' וה"ה בכל כתב דכל לשון דשרי' כתבו נמי שרי' ור' יהודה דאזיל בשיטתיה דרשב"ג למסרי' יוני' בס"ת משום מעשה דתלמי המלך כתב ולשון שרי' שהרי בכתבו ולשונו כתבו לו.

פירוש המשניות להרמב"ם מגלה פרק א הלכה ח.

אין בין ספרים לתפילין ומזוזות כו': רצו באמרם בכל לשון בכתב כל אומה ובלשון כל אומה וספרים ותפילין ומזוזות שתנאי כתיבתם כולם שוין כמו שנתבאר במנחות. והלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

הערה 79.

אוצר הגאונים שבת שם.

אלא כי מאשר שנוי והיה הלל כפוף ויושב לפני שמאי והיה הדבר קשה לישראל כיום שנעשה בו עגל מראין הדברים שהרבה מישראל חברו עם שמאי על הלל אותו היום וגבר בהן שמאי מאד, והיה הלל צריך בדברים שהיה נושא ונותן

תרגום שכתבו מקרא איכא בשלמא תורה איכא (בראשית לא, מז) יגר שהדוּתא אלא הכא מאי תרגום איכא אמר רב פפא (אסתר א, כ) ונשמע פתגם המלך רב נחמן בר יצחק אמר (אסתר א, כ) וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן רב אשי אמר כי תניא ההיא בשאר ספרים ורבי יהודה היא דתניא תפילין ומזוזות אין נכתבין אלא אשורית ורבותינו התירו יונית והכתיב והיו אלא אימא ספרים נכתבים בכל לשון ורבותינו התירו יונית התירו מכלל דתנא קמא אסר אלא אימא רבותינו לא התירו שייכתבו אלא יונית ותניא א"ר יהודה אף כשהתירו רבותינו יונית לא התירו אלא בספר תורה ומשום מעשה דתלמי המלך...

הערה 77.

מסכת סופרים פרק א הלכה ה

אין כותבין לא על דיפתרא ולא על גבי נייר מחוק לא בשחור ולא בשיחור ולא בקומוס ולא בקנקנתום ולא במי טריא ואין נותנין קנקנתום בדיו אין כותבין לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יונית. כתב בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית:

כסא רחמים שם.

ולא יונית. בש"ס פ"ק דמגילה דף ט' איפסיקא הלכתא כרשב"ג דס"ת נכתב יונית. אמנם הרמב"ם פ"א מה' תפילין דין י"ט כתב דכבר נשתקע לשון יוני מן העולם ונשתבש ואבד לפיכך אין כותבין ס"ת"ם אלא אשורית עכ"ד וכן כתב רבינו עובדי' בפירושו המשנה פ"ק דמגילה וכבר נודע דכתב הרא"ש ז"ל בה' ס"ת דמס' סופרים נתחברה בדורות אחרונים ולכן לא הובא ממנה בתלמוד. והשתא א"ש דבזמן שנתחבר מס' סופרים אחר התלמוד בו בפרק כבר היה לשון יוני נשתקע ואבד ולכן אמרו בבביתא שלנו שלא יכתב יונית ולא יקרא בס"ת עד שיכתב אשורית. ויש להרגיש קצת על הרב המאירי ז"ל שכתב בפ"ק דמגילה שם בשם גדולי המחברים שאבד לשון יוני וכך קורא הרב ז"ל להרמב"ם ז"ל כידוע והול"ל דהכי אמרינן במס' סופרים שלא יכתבו יונית. גם מרן בכ"מ הי"ל להביא על דברי הרמב"ם ז"ל בריתא שלנו והרב המגיד פכ"ג מה' שבת שכתב דמט' זה שכתב הרמב"ם פ"א דתפילין דלשון יוני אבד זכרו השמיט שם גבי דליקה דין ספרים בלשון יוני ע"ש יש להרגיש קצת דהיה לו להזכיר בריתא דידן:

נחלת יעקב שם

כתב בכל לשון כו'. לכאורה משמע דקאי על ס"ת מדקתני אל יקרא בו ואע"ג דקי"ל כרשב"ג דמותר לכתוב ס"ת יונית כדאיתא במסכת מגילה דף ט'. ואפשר ליישב לפי מ"ש הרמב"ם פרק א' מהל' תפילין הלכה י"ט אין כותבין תו"מ אלא אשורית והתירו בספרים לכתוב אף יוני בלבד וכבר נשתקע יוני מן העולם ונשתבש ואבד לפיכך אין כוהבין היום שלשתן אלא אשורית עכ"ל. וא"כ י"ל

עמו להראות כאילו הוא תובע ללמוד וכאדם שהוא שואל להתלמד. ולולא כן לא היה מניחין אותו אותן החברים שחברו עליו להתגבר עליו והוצרך הלל להמאיך א) את נפשו ולכפוף את עצמו כדי שיצאו הדברים ולא יוכל שמאי להימנע מלהשיב עד שהראה את הרבים כי קנט שמאי והשוה את המדה שהיה מאז חולקה כי מעיקרה היה חולק בין בוצר למוסק ודחקו הלל בתשובה עד שקנט והשוה ביניהן ונראה כי בטלו דבריו. ולולי שכפף עצמו חלל לא יכל לזאת מאשר חכרו עם שמאי שלא כדת כמי ב) שעשו את העגל שלא כדת.

הערה 80.

עדות פרק ד הלכה ה

כָּרַם רְבָעִי, בֵּית שְׁמַאי אֹמְרִים, אֵין לוֹ חֶמֶשׁ וְאֵין לוֹ בַּעוֹר. וּבֵית הֵלֵל אֹמְרִים, יֵשׁ לוֹ חֶמֶשׁ וְיֵשׁ לוֹ בַּעוֹר. בֵּית שְׁמַאי אֹמְרִים, יֵשׁ לוֹ פֶּרֶט וְיֵשׁ לוֹ עוֹלָלוֹת, וְהַעֲנִיִּים פּוֹדִים לְעַצְמָן. וּבֵית הֵלֵל אֹמְרִים, כָּלוּ לְגֹת:

הערה 81.

לקוטי תורה שם.

(ובמגיד מישרים פ' קרח איתא ג"כ ע"ז, ושרש הענין במחלוקת קרח י"ל כי הנה לעתיד יהיו הלויים כהנים כמש בלק"ת מהאריז"ל ביחזקאל כי אז יתעלה בחי' הגבורות ולכן ארז"ל פ"ט דשבת שלעתיד יאמרו ליצחק כי אתה אבינו ופי' בלקוטי הש"ס מהאריז"ל שם דהיינו שהגבורות יהיו עיקרים ע"י בירור עולם התהו והחסדים יהיו טפלים להם וכמ"ש הרמ"ז פ' עקב) (בדף רע"א סע"א). ועד"ז פי' האריז"ל המשנה פ"ה דאבות כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים כו' זו מחלוקת שמאי והלל. והקשו ע"ז איך ראוי לומר על מחלוקת שיתקיים והרי אי אפשר להתקיים אלא אחד מן הדעות ומלת מחלוקת כוללת השני צדדים, ותירצו משום שאלו ואלו דברי אלקים חיים ויש לדברי בית שמאי ג"כ שרש למעלה באצילות רק שאין הלכה כן כמ"ש במדרש שמואל באבות שם ואין זה תירוץ מספיק על לשון סופה להתקיים. אכן האריז"ל פי' שלעתיד בזמן המשיח תהיה הלכה כבית שמאי כמ"ש המק"מ (פ' בראשית ד"ז ע"ב) וזהו סופה להתקיים ממש. ולכן רצה קרח לעשות גם עכשיו מהגבורות עיקר וזהו ענין טלית שכולה תכלת וא"צ לחוטין שהם המשכות שהוא מבחי' חסד, ואף חוטי התכלת הוא כענין אור החסד בכלי הגבורה כי החוט זהו המשכה כו' ועמ"ש במ"א בענין פ' שניה דק"ש שהיא בחי' גבורה ואעפ"כ יש בה שם ע"ב שהוא בחינת חסד. אך באמת שגה ברואה כי הנהגה זו א"א להיות כ"א אחר שלימות הביירוים שמעולם התהו שהוא בחי' גבורה כשיתבררו הסיגים לגמרי והרי אז גם היצר הרע שמבחי' גבורה יתהפך להיות טוב מאד. משא"כ עכשיו

היום לעשותם מהגבורות יש יניקה לחיצונים וזהו ענין היצה"ר כו' ולכן החסדים הם עיקר והגבורות אפילו דקדושה צ"ל טפלים לגבי החסדים, ולכן הלכה כבית הלל דוקא אף שמחלוקת שמאי היה לשם שמים אעפ"כ ב"ש במקום ב"ה אינו משנה.

וזשארז"ל פ"ק דשבת ד"ז ואותו היום היה הלל כפוף כו' והיה קשה לישראל כיום כו' דלכאורה הדמיון תמוה, אלא שהוא מטעם הנ"ל, רק לעתיד דוקא הוא שיתעלו הגבורות והיינו דוקא אחר שנכנעו להחסדים. וזהו ענין בית שמאי וע' ביבמות (דף י"ד ע"א). משא"כ קרח שלא נכנע לכן היה לו מפלה כו'. ועיין בזח"א בראשית ד"ז ובפ' ויחי דר"נ ע"א:

הערה 82.

ספר הליקוטים פרשת כי תשא

הנה תימא גדול בדיבור הזה וכבר תירצו שכוונתו לשמים אך החג הזה מה יאמרו בו ואיך כתבה התורה דברי פלסתר ואיך יצאו דברים כאלו מפיו ואמנה הסוד הנרמז בזה כי הלא העגל נעשה בי"ז תמוז ובי"ז תמוז נשתמרו הולכות ועתיד הקבה"ו להפחו ליום טוב ונמצא כי חג לה' מחר בעצם ומחר הוא לאחר זמן.

ליקוטי תורה להאריז"ל

הנה תימא גדולה בדבר זה וכבר תרצו ז"ל מלת ויבן מזבח לה' שכוונתו לש"ש היה אך החג הזה מה יאמר בה ואיך כתבה תחיה פלסתר ואיך יצאו דברים כאלה מפי אהרן אמנם סוד הנמרץ בזום כי העגל נעשה בי"ו בתמוז וברז נשתברו הלוחות ועתיד הקב"ה להפכם ליו"ט נמצא כי חג לה' מחר כי יש מחר לאחר זמן.

הערה 84.

לקוטי שיחות חלק ט"ו עמוד 413.

יב און דשם איז דער חילוק צווישן עבודת הצדיקים און עבודת התשובה עבודת הצדיקים איז בדרך המשכה מלמעלה למטה ממשיך זיין אלקות איו וועלט און אזוי אויך בנוגע צו רע זיינען זיי מגלה אחדותו ית' אין רע ווי סאיז מצד וועלט עולם מעלים מסתיר ומנגד צו אלקות וואס דאס איז דורך דחיית הרע כנ"ל די עבודה פון בעלי תשובה איז בדרך העלאה מלמעלה למעלה ארויסגיין פון וועלט און מצד דעם הערט זיך ביי זיי ווי דאס איז מצד למעלה און מזוי אויך בנוגע צום רע דערהערן זיי די פנימיות און כוונהפון רע זיין דבר ה" וואס איז מיוחד מיטן אויבערשטן איז ער מעלה דורך תשובה דעם ניצוץ שב רע לקדושה

יג דערמיט וועט מען פשרשטיין וואס חז"ל זאגן אז די סיבה פון חטא העגל איז געקומען דורך דעם וואס אידן ביי

מ"ת הטבן געזען דעם פני שור שבמרכבה ולכאורה תמו' הכי גדולה אמת טקע אדמדער חטא העגל גזירת מלך היתה כנ"ל בארוכה פטרוואס אבער און ווי איז עם מעגלעך אז עס זאל קומען פון זען פני שור שבמרכבה און וולס מהטט געזען ביי מ"ת וע"פ הנ"ל דער ענין פון חטא העגל איז געווען בכדי צו צוברענגען אידן ליד מעלת התשובה איז עס מובן ווייל די עבודת התשובה פון אידן איז המשך צום גילוי פון מתן תורה בשעת מ"ת איז נתגלה געווארן אחדותו ית' ווי דאס איז מצד למעלה און בכדי אז די אחדות זאל קומען בגילוי אויך בשייכות צו וועלט למטה ביז מעשה כשפים ג' קליפות הטמאות איז עס דורך דער גזירת מלך און דער תשובה פון אידן אויף חטא העגל יד דער בירור פון די ניצוצות שברע הכי תחתון דורך דער תשובה אויפן חטא העגל האט זיך אויסגעדריקט אין דעם וואס די פון ערב רב וועלכע האבן געדינט דעם עגל און זיינען געבליבן לעבן האבן אויך תשובה געטטו ווערן דער ערב רב וואס הם שחתו והשחיתו מסיתים ומדיחים וואס תורת אמת זאגט אז אסור ללמד זכות עליהם זיינען פון ג' קליפות הטמאות ורעות לגמרי ואין בהם טוב כלל און זייער תשובה איז ענין פון זדונות נעשות לו כזכיות אתהפכא חשוכא לנהורא און דאס איז דער פירוש הפנימי אין לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארמ"צ די עליה איז מזה.

הערה 85

לקוטי שיחות חלק כ"א עמוד 446

א. אויף ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" (וואס מען הויבט אן לייענען איצט צו מנחה) זאגט די גמרא? אז דער לימוד התורה מיט תלמידים דארף זיין אין אן אופן פון להראות לו פנים". ובלשון פון אלטן רבי'ן: לשום לפנייהם טעם המיישב תלמודם ומשימו בלבם". פון דעם איז מובן (ובמכ"ש) אז בשעת עס זיינען דא תלמידים, וואָס פֿאַר-שטייען ניט קיין לשון קודש, אָדער אַז זייער ידיעה אין לשון קודש איז אין אַזאַ אופן אַז עס וועט פעלן באַ זיי אין דעם להראות לו פנים" – איז מען מחוייב צו איבער" זעצן פאר זיי די ענינים שבתורה, און אויך דעם ביאור פון די ענינים (דעם טעם המיישב תלמודם"), אין זייער שפראך. ב. וי"ל אַז דאָס איז פון די טעמים וואָס כ"ק מו"ח אדמו"ר - דער בעל ההילולא פון עשירי בחודש זה - האָט געשריבן. מאמרים און שיחות אויך אין אידיש, און האָט זיך משתדל געווען אַז מען זאל איבערזעצן ענינים פון פנימיות התורה אין אידיש און אויך אין אַנדערע שפראַכן, בשבעים לשון" [ובאופן אַז עס זאָל זיין ניט נאָר אַן איבערזעצונג נאר אויך דער טעם הדבר ופירושו. אז אויך דאָס זאָל זיין בשבעים לשון - בכדי אַז די ענינים פון תורה און אויך די ענינים פון פנימיות התורה: זאָלן אנקומען, און אין אַן אופן פון להראות לו פנים", אויך צו די אידן וואָס פאַרשטייען ניט (לעת עתה) לשון קודש און אפילו ניט קיין אידיש נוסף

אויף די אַנדערע טעמים וואָס זיינען דא אין דעם: דער בירור פון די שבעים לשון, וכיו"ב. ג. אין די שבעים לשון גופא - זיינען דאָ געוויסע לשונות וואָס האָבן אין זיך אַ מעלה מיוחדת. און ווי מען געפינט אין גמרא אויך בנוגע להלכה בלשון יונית און לשון ארמית 10. ויש לומר, אז עד"ז איז אויך בנוגע צום לשון וואָס ווערט אַנגערופן אידיש: פון דעם גופא וואָס במשך כו"כ דורות - אויך בדורנו האָבן רוב ישראל האשכנזים, כולל גדולי ישראל האשכנזים, גערעדט אין דער שפראַך (ביז אַז זי ווערט אַנגערופן - בדור האחרון עכ"פ - אידיש"י) – איז אַראַי אַז אין איר איז דאָ אַ מעלה לגבי אַנדערע שפראַכן 12. ואע"פ אַז דער טעם פון דעם וואס מען האט גערעדט אין אידיש און ניט בלשון קודש איז בכדי צו ניט נוצן לשון קודש אויף עניני חול, 13, איז דאָך דערפון גופא מובן אז אידיש איז אַ לשון חול (אַזוי ווי אַלע שבעים לשון

אעפ"כ, פון דעם וואס פון צווישן אַלע שבעים לשון איז בהשגחה פרטית זיכער ניט צופעליג, מקרה נקרה, ובפרט - אַזאַ ענין חשוב ווי שיעורים בתורה אין ישיבות און שקו"ט בזה וכו' וכו', איז דוקא זי (אידיש) געווארן די שפראַך וואָס רוב אידן ריידן אין איר, איז אַראַי (כנ"ל) אז אין איר איז דאָ אַ מעלה לגבי אַנדערע לשונות. ד. נאָך אַ מעלה אין דער שפראַך פון אידיש - אַז זי האָט אַ שייכות מיוחדת צו דער התגלות פון פנימיות התורה. כידוע וואָס דער אלטער רבי ברענגט אין אגה"קיי, אז הבעש"ט ז"ל הי' אומר ד"ת בל"א 15 ולא בלה"ק". וידוע אַז אַזוי איז אויך געווען די הנהגה פון תלמידו הרב המגיד, פון כ"ק אדמו"ר הזקן און פון די רביים שלאחריו ביז כ"ק מו"ח אדמו"ר - אַז זיי פלעגן זאָגן חסידות בל"א", אין אידיש. און נאכמער: בכדי צו פאַרשטיין די אמיתית הכוונה פון די דברי תורה" פון רבותינו נשיאינו איז ניט מספיק לערנען זיי ווי זיי זיינען איבערגעזעצט געווארן אין לשון קודש דורך אַנדערע 16, און מען מוז אנקומען צו די ווערטער וואָס זיי האָבן געזאָגט אין אידיש, כמובן מאגה"ק שם. ה. ויש לומר, אַז אין דער שייכות פון אידיש צו פנימיות התורה, זיינען דא צוויי ענינים: 1 א) פון דעם וואס די אמירת חסידות פון רבותינו נשיאינו איז געווען אין אידיש דוקא איז אַראַי, אז אין איר (נאך איידער מען האט איר גענוצט אויף זאָגן חסידות) איז דאָ אַ מעלה לגבי אַנדערע לשונות, וואָס זי איז מוכשר צו אמירת חסידות". ב) דורך דעם וואָס רבותינו נשיאינו האָבן געזאָגט חסידות אין אידיש - האָבן זיי דערמיט איר מעלה געווען נאך העכער ווי זי איז געווען פריער. וע"ד וואָס דער מיטעלער רבי איז מבאר אין שערי אורה 18 אז בשעת מען איז קובע אַ דבר גשמי צוליב א מצוה, איז דורך דעם אַליין וואָס דער דבר גשמי איז נתקדש למצוה" (נאך איידער מען איז מקיים די מצוה) איז מאיר אין אים אַ אור נעלה; און אעפ"כ אין לאחרי דעם קיום המצוה בפועל, איז מען ממשיך אין דעם דבר גשמי נאך א העכערן אור, וואָס איז העכער באין ערוך פון דעם אור וואָס איז נמשך געווארן אין אים דורך דעם וואָס הוקבע למצוה

ו. די שייכות מיוחדת פון אידיש מיט תורת החסידות איז מודגש נאך מער אין דעם ספר תניא קדישא - די תורה שבכתב פון חסידות 20: דער תניא איז צוזאמענגעשטעלט פון די תשובות על שאלות רבות אשר שואלין בעצה כל אנ"ש כו" 21. פון דעם איז מובן, אז אע"פ אז דער אלטער רבי האט געשריבן דעם תניא אין לשון קודש - איז אבער די התחלת ההתגלות 2 והאמירה פון דעם תניא, וואָס דאָס איז געווען אלס תשובות על שאלות רבות" וואָס דער אלטער רבי האט געענטי פערט אנ"ש ביחידות", איז געווען, כדיבורו פון דעם אַלטן רבי'ן, אין אידיש. [ובפרט די ערשטע דריי פרקים פון תניא וואָס דער אלטער רבי האט געזאָגט פריער (בעת לידת כ"ק אדמו"ר הצ"צ) אלס א מאמר חסידות 3, און די מאמרים פלעגט ער זאָגן אין אידיש]. און וויבאלד אז אין דעם תניא זיינען כלול אלע ענינים פון תורת החסידות [כמובן פון דעם וואָס דער תניא נקרא כנ"ל דער תושב"כ פון חסידות, און אין תושב"כ איז דאָך כלול תושב"כ פ, ביז צו כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש] קומט אויס, אַז די התחלת ההתגלות פון אַלע ענינים פון תורת החסידות (אויך פון די ענינים וואָס רבותינו נשיאינו האָבן געשריבן מלכתחלה אין לשון קודש, און ניט געזאָגט זיי פריער אין אידיש) איז געווען אין אידיש. - ז. פון כל הנ"ל איז פארשטאנדיק דער גודל הענין פון דעם וואס מען האט אָפּגעדרוקט (א חלק פון) דעם ספר תניא קדישא, צוזאָמען מיט אַ קורצן פירוש (טעם המיישב תלמודם כו" 1) - ווי מען האט עס געלערנט אויף דער ראַדיאַ - אין אידיש. נוסף צו דעם וואָס דורך דעם איז מען מקיים דעם ציווי תשים לפניהם - להראות לו פנים", אויך פאר די אידן וואָס פאַרשטייען ניט קיין לשון קודש - איז דא אין דעם אויך א מעלה מיוחדת, וואָס די איבערזעצונג פון דעם תניא (און אויך דער פירוש) אין בפרט אין אידיש, אין דער שפראַך אין וועלכע ס'איז געווען די התחלת הגילוי והאמירה פון תניא. ה. נאָך אַ ענין אין דעם: שוין גערעדט כמה פעמים דעם גודל הענין פון לימוד התניא אויף דער ראַדיאַ, אז נוסף צו דעם וואס דער לימוד התניא אין דעם אופן איז אַ לימוד ברבים (וי"ל אויך בציבור), און דערגרייכט אויך צו אַזוינע וואָס מען קען צו זיי ניט אנקומען באופן אחר, וואָס דעריבער איז דאָך דאָס (לימוד התניא אויף דער ראַדיאַ) אַ חלק גדול (כמות) וחשוב (איכות) אין (יפוצו מעינותיך חוצה", ביז אין חוצה שאין חוצה ממנו, איז דער לימוד אין אַזא אופן, אז ברגע כמימרא - ע"ד מעלת זמן שהציבור מתפלל - קומט ער אַן בכל קצוי תבל - סיי אין קצה הכי תחתון, אין א פנה הכי נדחת; און סיי אין קצה השמים, קצה הכי עליון - איז בשעת אז די שיעורים אין תניא (וואָס זיינען געלערנט געווארן אויף דער ראַדיאַ) קומען אַרויס אין דפוס - ווערט עס אַ ענין לדורות, כיודע מאמר הצ"צ* אַז אַ ענין וואָס קומט ארויס בדפוס אין לדורות. ט. אַזוי ווי היינטיקן מוצאי שבת איז דער יום השנה וואס מען האט אנגע- הויבן דעם לימוד התניא באופן הנ"ל - אין כאן הזמן והמקום צו

אָפּגעבן נאָכי אַמאָל אַ יישר כח צו די אלע מתעסקים בזה באיזה אופן שיהי', און צוזאָמען דערמיט מעורר זיין זיי צו ניט באַנגענען זיך מיט דעם וואָס זיי האָבן דערגרייכט ביז איצטער, נאָר מוסיף זיין כהנה וכהנה, ובפרט אז טבע שהטביע הקב"ה איז אַזוי: מי שיש לו מנה רוצה מאתים, מי שיש לו מאתים רוצה ד' מאות, איז דאָך דאָס גופא (וואָס ביז איצטער האָט דער לימוד התניא דערגרייכט צו אַ סאָך אידן) דאָרף אַרויסרופן דעם רצון ותשוקה אויף מוסיף זיין אין דער הפצה - מתקופה לתקופה, משנה לשנה - (לכה"פ) צוויי מאָל אַזוי פיל. י. כשם ווי אין מנה און מאתים כפשוטם, איז די מעלה פון מאתים לגבי א מנה ניט נאר וואָס דאָס איז צוויי מאָל אַזוי פיל (בכמות), נאָר אויך אז אין מאתים קומטי צו א נייער ענין 28, וכמובן בפשטות, אז בשעת עס רעדט זיך וועגן אַ גרויסן מסחר, איז דער וואָס האָט נאָר אַ מנה, האָט צו דעם מלכתחילה קיין שייכות ניט, מען וועט עס אים גאר ניט פארלייגן [ועד"ז און נאכמער איז דער חילוק פון דעם וואָס האָט נאָר מאתים לגבי דעם וואָס האָט ד' מאות] - 1 עד"ז איז אויך בנדו"ד, אַז דאָס וואָס מען זאגט אז מען דארף מוסיף זיין אין דער הפצה (לכה"פ) צוויי מאָל אַזוי פיל - מיינט מען עס עכ"פ כפליים בכמות, אבער עס איז אַ סוג אחר באיכות ע"ד ווי בלימוד התורה לעצמו - אז ער באַקומט כפליים בכמות (בבקיאות) באַקומט ער גאָר אַן אַנדער פאַרנעם באיכות (בהבנה, בחריפות, עוקר הרים). יא. און דורך דער השתדלות צו מוסיף זיין אין דער הפצה (בכמות ובאיכות), אז עס זאלן צוקומען וואס מער אידן וואס וועלן זיך משתתף זיין אין דעם לימוד התניא (דורך דער ראַדיאַ), וועט ניתוסף ווערן אויך אין די וואָס גרייטן צו און זאגן די שיעורים (ועד"ז אויך אין די מתעסקים בכלל בזה), און ווי דער אלטער רבי ברענגט אין דער הקדמה פון תניא (און בנוגע צום לימוד והבנת התניא (יבוננהו)) דעם מאמר רז"ל 30 ע"פ מאיר עיני שניהם ה'. וואָס פון דעם איז מובן, אז דורך דעם וואס עס קומט צו נאך א איד און נאָך אַ איד וואָס הערט זיך צו צום לימוד התניא - ווערט ניתוסף אויך אין דעם אור וואָס דער אויבערשטער באלייכט די וואָס גרייטן צו און זאגן די שיעורים (און אויך די מתעסקים בכלל אין דעם). יב. ויהי רצון, אַז דער לימוד התניא אויף דער ראַדיאַ, וואָס איז (כנ"ל ס"ח) אַ חלק גדול וחשוב אין הפצת המעינות חוצה - זאָל צוהיילן נאכמער דעם אתי מר דא מלכא משיחא - ובפרט אז דער לימוד איז נקבע געוואָרן (בהשגחה פרטית) אויף מוצאי שבת, וואס דער זמן איז פארבונדן מיט דוד מלכא משיחא (ביז אַז דאָס איז פאר- בונדן אויך מיט און דורך אַ סעודה גשמית, אכילה ושת' שנעשה דם ובשר כבשרו 321. וכידוע אז די סעודה דמוצאי שבת איז סעודתא דדוד מלכא משיחא" 13) - די גאולה אמיתית והשלימה, במהרה בימינו בעגלא דידן ממש ובשמחה וטוב לבב. (משיחת ש"פ יתרו תשמ"א)

רבינו האָט געקענט מעתיק זיין און ממשיך זיין לשון הקודש אין דעם מקום הפירוד פון די שבעים לשון (*).

תורה אור עמוד עז ד

היינו כי בחי' אותיות התורה הם נקי אבנים שהתורה היא מן השמים וידבר ה' אל משה והוא נק' לשון הקודש שנמשך מבחי' קדש העליון. אך בחי' הלבנים היינו אותיות של ע' לשון מלשונות האומות אשר כל עם ועם מדבר כלשונו. והנה כתיב כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם דהיינו שישראל מפוזרים בעי אומות ומדברים ג"כ כלשון עם ועם שהם דרים בתוכם בכל צרכי מו"מ ואחר כך כשמתפללים במס"נ בכוונה ולומדים תורה לשמה מיגיעת העסק במו"מ אזי מעלים כל צירופי אותיות שדברו בהם למעלה מעלה לשרש נשמתם שהיא בחי' טהורה היא טהירו עלאה שלפני ההשתלשלות. וזהו הנק' חולין שנעשו על טהרת הקדש.

שם עח עמוד ג.

והוא ענין מ"ש כי כארבע רוחות השמים פרשתי כו'. ולא גלו ישראל אלא להוסיף כח העלאת של ע' לשון ללשון הקדש. וכמ"ש אני חומה זו תורה שמהאותיות של ע' לשון נעשה גם מהם בחינת חומה זו תורה. וכמו שמצינו בתנאים ואמוראים שדברו בגמרא בלשון ארמי הכי השתא אא"ב כו'. וכן אנו מתרגמים התורה בלשונו לשון לע"ז שהוא ענין העלאת הלע"ז ללשון הקדש.

לקוטי שיחות חלק ג עמוד 862.

און דאָס מיינט וואָס משה רבינו האָט איבערגעזעצט די תורה פון לשון קודש אויף שבעים לשון: ער האָט ממשיך געווען אַחדות - לשון קודש, אויך אין די ערטער פון פירוד שבעים לשון, אז אויך דאָרטן זאָל דערהערט ווערן הוי' אחד, דורך תורה אחת. און דאָס האָט געמוזט געטאָן ווערן דורך משה דוקא און ניט דורך קיין אנדערן, צוליב צוויי טעמים: א) ווייל דאָס איז דער אויפטו פון מ"ת, אַז עס זאל זיין די התכללות פון - עליונים מיט תחתונים (וואָס דעריי בער האָט דער אויבערשטער געמאנט ביי משה רבינו אז ביי אים זאָל זיין אויך ענין האבות, די התכללות פון חכמה ושכל מיט מדות). און דעריי בער האָט דוקא משה אַליין, וואָס ער איז די העכסטע מדריגה פון חכמה ושכל, געמוזט זיך אַראָפּלאָזן ביז צו שבעים לשון ב) נאָר משה רבינו קען ממשיך זיין אַחדות הוי' ביז אין מקום הפירוד, און ניט קיין אַנדערער, וואָרום ווער קען אַראָפּקומען למטה מטה ביותר" נאָר דער וואָס איז אַליין גבוה גבוה ביותר" (**).

כידוע דער משל, . אז מסביר זיין אַ שכל צו אַ גרעסערן - אַדער אַ מיטעלן תלמיד, קען אויך א: חכם בינוני; אָבער מסביר זיין אַ גאר טיפן שכל צו אַ גאַנץ קליינעם תלמיד, קען דוקא נאָר גאָר אַ גרוי סער חכם. אַ חכם וואָס ער איז ניט גדול בחכמה ביותר וועט דעם שכל ניט קענען אַראָפּטראָגן צום תלמיד קטן, און אויב ער וועט עס יא פראוון טאָן, וועט די טיפקייט פון דעם שכל פארלוירן גיין אין זיינע רייד. אַזוי איז עס אויך אין נמשל, אז נאָר משה

הערה 87.

לקוטי שיחות עמוד 785.

פונדעסטוועגן, איז תורת החסידות פאָרט ניט געווען אויף אַזויפיל צור גענגלעך פאָר אַלעמען, ווייל נאָר בעלי שכל האָבן געקענט פאָרשטיין תורת החסידות. דרכי החסידות זיי נען געווען פאָר אַלעמען, אויך פאָר אנשים פשוטים, אָבער תורת החסי- דות האבן געקענט פאָרשטיין נאָר בעלי שכל. אויך בנוגע צו מפרסם זיין חסידות איז געווען אַ חילוק צווישן חסידים און ניט חסידים. דער חוג פון חסידים האָט זיך טאקע געהאַלטן אין איין פאָרגרעסערן, עס זיינען אָבער נאָך אַלץ פאָרבליבן צוויי חוגים: חסידים און ניט חסידים. די הנהגה פון רבי'ן בעל ההילולא איז געווען, צו ריידן חסידות פאָר אַלעמען, אן קיינע הגבלות. אומעטום וואו דער רבי איז געקומען האָט ער גערעדט חסידות, ניט רעכענעני דיק זיך צי ס'איז אַ חסידישער ארט צי ניט. נאָך מערער: דער רבי האָט ספעציעל געלייגט גרויס מי אַז אויך די, וואָס עס האָט זיי נאָך געפעלט אין קיום המצות, זאָלן לער- נען תורת החסידות. ער האָט אַראָפּי געטראָגן און געגעבן צו פאָרשטיין חסידות אויך פאָר די וואָס עס פעלט

זיי אין ידיעה, ביז אַז אַפילו די וואָס פאָרשטייען ניט קיין לשון קודש און אפילו ניט קיין אידיש, האָט דער רבי געהייסן פאָר זיי איבער- זעצן חסידות בשפת המדינה. און בדרך אפשר קען מען זאָגן, אז אין דעם גלייכט זיך אויס די

הנהגה פון רבי'ן מיט דער הנהגה פון דעם בעש"ט: זיי האָבן ביידע גערעדט תורת החסידות אין אַן אופן וואָס איז צוגעפאסט פאָר אַלעמען אויך פאָר אנשים פשוטים, און אויך האָבן זיי ביידע מפיץ געווען חסידות אין אַלע קרייזן אַן הגבלות. אַנדערע רביים האָבן געמאַכט צו- גענגלעך פאָר אַלעמען, אויך פאָר אנשים פשוטים, דעם גיין און לעבן אין די דרכי החסידות. דער בעש"ט און דער רבי, האָבן ניט נאָר דרכי החסידות נאָר אויך תורת החסידות געגעבן צו אַלע אידן. ה. דער בעש"ט האָט, ווי געזאָגט. אַראָפּגעטראָגן און מלביש געווען חסידות אין סיפורים וכדומה, און זיי דערציילט פאָר אנשים פשוטים און אין קורצע תורה ווערטער. אין הגם אַז אין די תורה ווערטער און אפילו אין די סיפורים זיינען טאָ* קע געווען רזין דרזין, האָבן אָבער די אנשים פשוטים פון זיי גענומען בגלוי די סיפורים, אַדער דעם קורצן וואָרט, און ניט די פנימיות, די סודות וואָס זיינען געווען אין דעם תורה" וואָרט אַדער אין די סיפורים. דער רבי אָבער, האָט מגלה געווען תורת החסידות אַז אַלע זאָלן דאָס קענען פאָרשטיין. ער האָט עס טאקע אַראָפּגעטראָגן אין גרינגע ענינים אין פשוטע אותיות, אָבער דאָך האָבן די מקבלים באנומען אַז עס

רעדט זיך חסידות, און על כל פנים אפס קצהו פון די רזין האָבן אויך זיי גענומען פון דעם. דאָס הייסט, אַז דעם שטעל אין הפצת תורת החסידות אין אַזאַ אופן וואָס פאָדערט זיך אַלס הכנה קרובה וסמוכה ממש צו ביאת המשיח. וואָס משיח וועט דאָך קומען בגלוי און בגלוי צו אַלע אידן, וואָס דער ריבער דארף אויך די הכנה דערצו. די הפצה פון תורת החסידות, זיין צו אַלע אידן אין אַן אָפּענעם אופן - דעם שטעל האָט גענומען דער רבי.

הערה 89.

זכרי' ח י"ט.

כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צוֹם הַרְבִּיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הַעֲשִׂירִי יְהוָה לְבֵית־יְהוּדָה לְשָׁשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אָהָבוּ:

תוספתא סוף מסכת תענית.

אותן ימים עתידין להיות ימים טובים לישראל שנאמר (זכריה ח' י"ט) כה אמר ה' צום הרביעי וגו' וכל המתאבלים עליה בעולם הזה שמחים הם עמה לעולם הבא שנאמר (ישעיהו ס"ו י') שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה וגו'.

רמב"ם סוף הלכות תענית.

כָּל הַצּוֹמוֹת הָאֵלוּ עֲתִידִים לְבָטֵל לַיְמֵי הַמְּשִׁיחַ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁהֵם עֲתִידִים לְהִיּוֹת יוֹם טוֹב וַיְמִי שְׁשׂוֹן וּשְׂמִיחָה שְׁנֵאָמַר (זכריה ח' יט) "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוֹם הַרְבִּיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הַעֲשִׂירִי יְהוָה לְבֵית יְהוּדָה לְשָׁשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אָהָבוּ": סְלִיק הַלְכוֹת תְּעִנִּיּוֹת.

ילקוט שימוני ירמיהו לא יב.

והפכתי אבלם לששון לפי שבעוה"ז נהפך שמחה לאבל למה שבעה ימי אבל כנגד שבעה ימי המשתה, אבל לעולם הבא אני מחזיר את האבל לשמחה שנאמר והפכתי אבלם לששון. ונחמתים ושמחתים מיגונם (כתוב ברמז רנ"ט):

אור התורה נ"ך חלק שני עמוד א' מה

ברבות בפתיחתא נ"ג, א' ס"פ ר' אבין פתח השביעני במרורים כו' לילי יו"ט הראשון ש"פ הוא לילי ט"ב, וע"ז הי' מקונן ירמ' איכה כו', והקשה ב"פ ע"ה איך זה תולה בזה כו' ותירוצו עולה בסגנון אי עם מ"ש בעל העקדה רים איכה ישה. מי שהוא רגיל לחיות חיים טובים בחברת רבים ונכבדים מקרוביו ובני ביתו ורוע מזלו ישיב אותו ערום וערי' כו' אין הדעת סובל גודל המרירות כו', ע"ש, ועד"ז פי' בזח"ב ר"פ שמות ד"ב ע"ב אבל מאן כו' בתפנוקין ועידוין ואתי לי צערא דא איהו צערא שלים כו', ולכן אחר עלייתה בלילה יו"ט הראשון ש"פ שע"ז נאמר קול דודי כו' מדלג כו', וגילוי זה בבחי' כנס"י ופסח ה' על הפתח כו', ואי לזאת

כשאח"כ ירדה פלאים תגדל הבכי' והקינה, וע"ז קונן ירמ' איכה כו', וכמ"ש במדרש • ע"פ נשאתני ותשליכני. ולע"ל חוזר הכל, ואדרבה תהי' אשת חיל עטרת בעלה כו', והיינו כי בלילה א' דפסח הי' בחי' חסד עליון וימינו תחבקני, ובליל ט"ב שהי' בחי' גבורה אך הוא מפני האהבה לייסר ולהוכיח שישבו למוטב, וא"כ אינו גבורה ודין גמור רק חסד שבגבורה והוא עמוק יותר מהחסד שבחסד, שמגודל האהבה מקלקלת השורה להתלבש בגבורה ודין לטובתך. ולכן כשיכלה פועל הדרך תתגלה עומק האהבה עצמה והוא הטוב הגנוז, וע"כ גדול יהי' כבוד הבית האחרון כו', ונקבה תסובב גבר ע"י גילוי אור הכתר מה שלא הי' גילוי זה גם ביצי"מ כ"א מבחי' חכמה, וזהו והפכתי אבלם לששון שבחי' האבל עצמך דט"ב יתהפך לששון ומבחי' הרוני לענה יומשך כוסי רוי' בגימט' ארך גלוי א"א במל'. והנה בזכות שלשה ראשון זכו כו', פ"ק דפסחים דף ה', ואחד מהן בהמ"ק כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, וע"י ט"ב יזכו לבחי' גדול יהי' כבוד הבית האחרון מן הראשו

אור התורה מסעי עמוד א' שפ"ד.

והנה המגיד נ"ע פי' בענין ולא יכלו לשתות מים ממרה שהאהבה שבגבורה לא נתגלה להם, ויובן זה עפמ"ש במ"א ע"פ אז תשמח בתולה במחול כו' והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם בירמ' סי' ל"א י"ג ונזכר בגמרא פ"ט דברכות דנ"ה ע"ב לאומרו בהטבת חלום כי גם הגלות בבל נקי היינו כחולמים, וזהו ענין שלש הפוכות להפוך המר למתוק והאבל לששון. ויש להבין גם אם יבנה בהמ"ק בב"א ולא יהי' אבל בט"ב מדוע יהי' יו"ט ושמחה בט"ב הלא אין כאן אלא היציאה מן היגון והי' א"כ כאילו לא נחרב שלא הי' ט"ב יום מר ואיך יהי' יו"ט. אך הענין יובן ע"פ הקדמה הידוע דכל עיקר ההשתלשלות הוא במדת החסד כמ"ש חסד אל כל היום שהרי כל השפעה גם של הגבורות הוא חסד כשיורד ומתצמצם בשביל המקבל שיוכלו לקבל, ומכש"כ ההתלבשות שמתלבשים זב"ז מעילה לעלול בירידות המדריגות בודאי חסד גדול הוא כגון מתלבש השכל במדה שזהו חסדים מגולים מצד שחפץ ורצון הטוב להטיב הוא שמתלבש בכמה לבושים כדי שיוכל המקבל לקבל השפע וכל שהחסד יותר אזי יותר נמשך ומתלבש בכמה לבושים כו' (ע"ד וידבר שלשת אלפים משל, וכן התורה נק' תורת חסד לפי שהיא בחיי ירידה שירדה ח"ע ונתלבשה למטה ונק' משל הקדמוני) ונמצא כל עיקר התלבשות הפרצופים הוא מחמת חסד עליון וכמ"ש כי אמרתי עולם חסד יבנה (וזהו ג"כ ענין יומם דאזיל עם כולהו יומין שהוא החסד שנותן כח בכל הספירות שיהיו נמשכים ומתפשטים כמ"ש הרמ"ז פ' אמור דק"ג ע"ב גבי ודא עננא חדא דכולהו קשירין ב', והיינו כנ"ל שלהיות המשכה והתפשטות מכל בחי' זהו מחמת החסד), והנה עכ"ז חסד זה אינו פנימיות החסד לבד אלא בחיי חיצוניות לבד (כי בכל השפעה א"א להתגלות הפנימיות ממש כמ"ש במ"א בביאור ע"פ ששים המה כו' אחת היא יונת) אבל הפנימיות אינו מתגלה אלא בהיפוך

דהיינו כשמתלבש בדין וצמצום גמור זהו נמשך דוקא מפנימיות החסד, ויובן זה עד"מ אב האוהב את בנו מצד הטבע הנה אהבה זו ישנה בלבבו אליו בתמידות אך הוא בהעלם בטבע אב לבן, והנה כשהבן נופל לארץ או מתטנף בצואה וכדומה אזי ירגז ויכעס עליו האב מאד על אשר הושפל ונמאס כ"כ והרי כעס זה הוא בא לידי דין גמור שמכהו ומייסרו ע"ז אבל עכ"ז אע"פ שהכהו ועשה בו הדין הנה האהבה הוא שהכריחו לכך כ"א לא היי אוהבו לא היי אכפת לו כלל אם הושפל או נמאס כמו שלא יכעוס בנפול לארץ בן חברו כו', ואדרבה בכעס זה באה האהבה הטבעית בהתגלות גדולה ובהתלהבות רשפי אש תשוקת עוז האהבה ביתר שאת הרבה מכמו שהיי האהבה תחלה בהעלם בלבבו שהרי מחמת עוז אהבתו אליו נגע ללבבו מה שנטנף בצואה, וכל שהבן יקר בעיניו יותר אזי יותר יגע ללבו כו', נמצא האהבה נתגברה יותר בשעה שכעס ורגז עליו והיא בחי' פנימיות עוז האהבה (שנגע ללבו מאד עד שנתלבש גם בהדין שהוא היפך מחיצוניות האהבה וחסד, ואי"ז אלא מחמת פנימיות האהבה שגובר על חיצוניות האהבה והחסד ומבטלה ומתלבש בהיפוכה) ומתחלה היי בלבו רק חיצוניות האהבה כו' (ועמ"ש במ"א ע"פ כרע שכב כארי וכלביא שבחיי החסד שבגבורה זהו ענין ולייסרו היפך האהבה והיא הלבשה בדבר המנגד ממש, אבל אין ההלבשה אמת, שהרי אנו רואים אחר שיוסר ההלבשה של ההכאה נשאר פנימיות הכעס לבד דהיינו עוז אהבתו שהביאתו לידי כעס זה ואז יבכה האב עליו בעין חמלה יתירה למה הכהו כי היתה ההכאה דין ממש, והרי אנו רואים מזה שלאחר ההכאה נשאר פנימיות האהבה שבאה ברשפי אש הכעס בהתלהבות יתירה בשביל הדין להכותו אבל אחר ההכאה נשארה במעלתה מצד עוז האהבה שהיא כעת בהתלהבות רשפי אש ביתר שאת הרבה מכמו שהיתה מחילה בהעלם ומכ"ז יובן הנמשל בת"ב שנחרב בהמ"ק מפני עוונות בני"י שהי' בבחי' כעס ורוגז גדול ששפך כאש חמתו כו' כמבואר במגילת איכה הרי כעס זה יש בו פנימיות וחיצוניות כנ"ל במשל ופנימיותו היא האהבה ברשפי אש שבאה בגילוי גדול מן ההעלם מפני שבני בכורי ישראל, הבן יקיר לי אפרים, יצר לה' מאד על לכלוכם בעוונם ועון ביטול תורה, והצער הזה הוא מחמת פנימיות האהבה דוקא כנ"ל והוא בא ברשפי אש הכעס עד להחריב ולהשחית בלע ה' ולא חמל כו' וזהו כענין הנז' בפרדס שער חמישי פ"ג בשם ספר הבהיר המים הרו וילדו אפילה, כן הוא במד"ר פ' בא פט"ו, מורה כי עלת וסבת הגבורה שהיא האפלה היתה החסד שהן המים וכן נדרש בזהר מיא אעדו חשוכא וראיה אברהם הוליד את יצחק, והוא ז"ל כתב וכמה קשה ענין זה להולמו כו' ע"ש ולפמש"כ אתי שפיר, וזהו הנדרש ברבות ר"פ שמות ע"פ חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר ומבואר שם דהמוסר זהו ענין הגלות שגלו למצרים הרי זה בא ונמשך מפני האהבה דוקא כדברי ספר הבהיר, אך בחי' כעס זה שבא לידי דין גמור לאחר שעשה הדין וכלה הרוגז דהיינו

לע"ל שיובררו הגבורות קשות ששפך כאש חמתו תשאר פנימיות האהבה שהיתה מסותרת בהכעס, ואזי יש ריבוי תוס' אור באור חסד עליון מכמו שהי' תחלה גילוי החסד ואהבה שהוא רק בחי' חיצוניות, וזהו שלעתיד לבא יתגלה פנימיות האהבה ויהי' תשעה באב מועד ושמחה דוקא, מה שעכשיו חג הפסח הוא יום טוב וגילוי החסד והאהבה והיינו חיצוניות חסד עליון לבד שהוא ירידת השפע מעילה לעלול בהתלבשות רבות שכ"ז בחינת פנימיות האהבה הוא בהעלם כמו מה שמטבע הטוב להטיב הוא רק חיצוניות הגילוי אבל לא בריבוי ותוס' אור בהתלהבות פנימיות האהבה שהוא הנמשך על ידי הכעס כו', אך כ"ז שהכעס מלוכש בחיצוניות הלבוש שהוא הדין הגמור בזמן הגלות ה"ז היפך האהבה ממש אבל אחר שינחם ה' על עמו וישוב ללבו עוז האהבה כו' הרי מחמת הכעס הקדום בא לידי גילוי פנימיות האהבה (וזהו ענין שבת נחמו שלאחר ט"ב כו' וכן כל שבע דנחמתא) והיינו הטעם שלע"ל יהפכו הקללות לברכות כי הקללות הוא מצד הכעס ולאחר שקבלו השעבוד גליות יהיו הקללות עצמן ברכות יתירות מפני פנימיות האהבה שיש בהן היינו בחי' החסד שבגבו' שהוא פנימי יותר מעצם החסד כו', וזהו שלע"ל יאמרו ליצחק כי אתה אבינו כי אברהם הוליד את יצחק היינו חסד שבגבורה זהו גבוה מבחי' חסד לאברהם עצמו, ובזה יובן היטב הפסוק והפכתי אבלם לששון דוקא אבלם ויגונם יהופך לששון ויו"ט, אך איך יהופך מן הקצה אל הקצה הענין הוא שגם בתחלה הי' התלבשות בכעס בבחי' שני הפכיים וכשיסירו הלבוש יתראה בגילוי בחי' הפנימיות, וזהו והפכתי שנהפך המר ממש למתוק, ואזי הוא מתיקות גבוה יותר מדבר המתוק בעצם כי הוא פנימיות האהבה, וז"ש ומתוקים מדבש ונופת צופים. וזהו ענין המדרש באיכה ע"פ השביעני במרורים הרוני לענה באיכה סי' ג' ט"ו השביעני במרורים זה יו"ט הראשון של פסח דכתיב בו על מצות ומרורים יאכלוהו, הרוני לענה מה שהשביעני בליל יו"ט הראשון ש"פ הרוני בליל ט"ב לענה הוי לילי יו"ט הראשון ש"פ הוא ליל ט"ב עכ"ל המדרש, שט"ב ופסח ענין א' הוא כנודע מהסימן א"ת ב"ש כו' שט"ב יחול ביום שחל א' דפסח וזהו א"ת כו' והיינו לפי שט"ב הוא הכעס והדין נמשך דוקא מצד פנימיות האהבה אשר חיצוניותה הוא בחי' ההתגלות חסד עליון שביו"ט של פסח שהוא גילוי אור חסד עליון בכל הפרצופים ועכ"ז הפנימיות הוא בהעלם כי אית חסד ואית חסד היינו חסד דלגאו שהוא הפנימיות וחסד דלבר שהוא החיצוניות, שהחיצוניות הוא חסד דאצי' והפנימיות הוא חסד דעתיק, וביו"ט של פסח הגילוי מבחי' אצי' אך ע"י הדין שבט"ב נמשך ונתגלה חסד דלגאו ופנימיות האהבה וכמ"ש ויהפוך ה' לך את הקללה לברכה כי אהבך כו'. ועתה מתורץ הקושי הנ"ל בענין והפכתי אבלם לששון ונחמתי מיגונם, דלא הנחה מן היגון בלבד הוא אלא גילוי פנימיות אור האהבה וחסד שמתגלה לאחר כלות היגון שהיא אהבה עליונה יותר מגילוי האהבה שמקודם כו' ע"כ תוכן הדרוש ע"פ והפכתי אבלם לששון.

וייל אַז די צוויי שינויים צווישן רמב"ם און טור - (א) אין רמב"ם זיינען דא צוויי בבות און אין טור אין בבא, (ב) אין רמב"ם ברענגט ער דעם פסוק כה. אמר גו' צום גו' יהי' גו' לששון גו', און אין טור דעם פסוק והפכתי גו' זיינען תלוי זה בזה, כדלקמן. ו. וועט מען דאָס פאַרשטיין דורך מבאר זיין דעם חילוק אין תוכן צווישן [די צוויי אויבנדערמאָנטע פסוקים] יהי' גו' לששון גו' און והפכתי גו'. אין דעם שינוי וואָס וועט זיך אויפֿי טאָן אין די צומות לעתיד לבא, זיינען פאַראַן דריי ענינים: (א) די צומות וועלן בטל ווערן. ד.ה. וויבאלד אַז דעמאָלט וועט זיין אַ מצב פון יש שלום" וועט בטל ווערן דער חיוב צו פאסטן כו (ווי דער פסקה א יש שלום" איז אין מתענין". (ב) ניט נאר וועלן זיי דאָן ניט זיין קיין: ימי צום, נאר זיי וועלן אויך ווין ובוים. טובים וימי שמחה, וול, אז דאס גופא וואס מ'גייט ארויס פון דעם גנב המצער (גזירת המלכות" און ארן שלום") און מישטייט און אַ מעג פון יש שלום", רופט עס אַרויס שמח It (ג) ניט בלויז וועלן די ימי הצומות אינעם זמן דלעתיד זיין ימים טובים, נאר נאָכמער: דער (ענין הצום עופט וועט נתהפך ווערן. לששון ולשמחה"ע. [ע"ד ווי עס שטייט ה' כי אנפת ביי אַז לעת"ל וועט זיין דער ארון דערפאַר וואָסאנפת ביי ז. תענית אין מדרכי התשובה הוא" - געפינט מען אויך אין תשובה (מאהבה) אַ דוגמא פון די דרי ענינים (א) דורך תשובה מאהבה ווערט נעקר עונו מתחלתו - די עוונות ווערן בטל. (ב) דער וואָס מוט תשובה מאהבה איזן מוסיף במעשיו הרבים יתר כדי הצורך לגבי אותו עון" - דורכדעם ווערן ניט נאָר בטל די עוונות, נאר עס קומט נאך צו א הוספה פון לנשים טובים לגבי אותן ערך". דורך תשובה מאהבה - זדונות נעשות לו כזכיותה: לבד זאת וואָס עס קומען צו דורכדעם אַנדערע (מע"ט ו)זכיות, ווערן אויך די זדונות גופא נתהפך לזכיות. וי"ל, אז כשם ווי דער כללות ענין הגאולה איז אַפהענגיק אין סוף ישראל לעשות תשובה" (כפסק הרמב"ם), אַזוי איז עס אויך בנוגע דעם ביטול הצומות דלעתיד אין די דריי אופנים הנ"ל, אז דאָס ווערט אויפגעטאָן דורך דער (שלימות התשובה פון אידן (תשובה מאהבה) אין די דריי ענינים שבה.

הערה 92.

פסיקתו רבתי כח

שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר לירושלים כל שמחתה כענין שנאמר ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (ישעיה ל"ה י') וכל המתאבל על ירושלים בעולם הזה ישמח עמה לעתיד לבא שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה (שם ס"ו י') אמרו משום אביי אין שמחה בא אלא בתשעה באב לפי שקבעו אבל בזמן הזה ועתיד לפני הקדוש ברוך הוא לעשותו יום טוב שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מייגונם (ירמיה ל"א י"ג):

ג, וועט מען דאָס פאַרשטיין בהקדים הביאור אין דער הלכה הנ"ל אין רמב"ם ול: כל הצומות האלו עתידים לבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות ימים טובים וימי ששון ושמחה שנאמר כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי צום העשירי יהי' לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. דער מקור פון דער הלכה אין אין תוספתא סוף תענית, אָבער דארט איז דער לשון אותן ימים עתידין להיות ימים טובים לישראל שנאמר כה אמר ה' צום הרביעי וגו'. דארף מען פאַרשטיין (א) פאַרוואָס איז דער רמב"ם מחלק דעם ענין אין צוויי בבות: (א) כל הצומות האלו עתידים ליבטל כו'; (ב) ולא עוד אלא שהם עתידים להיות ימים טובים כו' - און זאָגט ניט בקיצור (ווי אין תוספתא, עתידים להיות ימים טובים כו') (וואָס דאָס מיינט בדרך ממילא אַז די צומות וועלן בטל ווערן)? (ב) פאַרוואָס איז ער משמיט דעם וואָרט (עתידים להיות ימים טובים כו') לישראל" וואָס שטייט אין תוספתא? אין רמב"ם לכאורה איז די הוספה מוכרחת, ווי עתידים באַלד אַז אין פסוק וועלכן ער בריינגט דן שטייט לבית יהודה לששון גו' - [ווייל 1 דער פסוק (כפשוטו) רעדט וועגן דעם זמן פון בית שני וואָס דעמאָלט איז נאָך עשרת השבטים לא שבו" - דארף מען דאָן מוסיף זיין אז לימות המשיח וועלן די צומות ווערן וי ימים טובים פאַר אַלע אידן (כולל די עשרת השבטים)]. (ג) וואָס איז נוגע צום ענין דאָ דער סיום הכתוב - והאמת והשלום - אהבר" ד. וי"ל אַז די צוויי לעצטע קשיות ווערן פאַרענטפערט אחת בחברתה: - כדי צו קלאַר מאַכן אַז די צומות וועלן. זיין ימים טובים פאַר אַלע אידן (כאַטש אז אין פסוק שטייט לבית יהודה"). ברענגט דער רמב"ם אויך דעם סיום הכתוב והאמת והשלום אהבו: ווי באַלד אז לעת"ל וועט זיין שלום" - כולל אויך צווישן (בית) יהודה" מיט, יוסף" (כנ"ל סעיף ב') . והאמת והשלום אהבו" - וועט דעריבער די שמחה פון בית יהודה" אַרומנעמען אַלע אידן, אויך די עשרת השבטים עס בלייבט אָבער ניט מובן: פאַרוואָס איז דאָס דער רמב"ם מרמז דורך מעתיק זיין די ווערטער והאמת והשלום אהבו", און זאָגט ניט בפירוש (ווי אין תוספתא) אַז די טעג וועלן זיין ימים טובים לישראל"? ה. נאָך קען מען פרעגן: אויך אין טור (סוף הל' תענית) ברענגט זיך דער תוכן פון דעם ענין בטבת שיחות - הנ"ל - נאָר אין טור איז דער לשון: ולעת"ל הקב"ה עתיד להפכם לששון ולשמחה דכתיב והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מייגונם. איז ניט מובן: פארוואס ברענגט דער רמב"ם דעם פסוק פון זכרי', וואָס רעדט זיך (לפי פשוטו) וועגן זמן פון בית שני און מיט דער הדגשה לבית יהודה' דוקא - בעת ער האָט געקענט ברענגען (ווי אין טור) דעם פסוק, והפכתי אבלם לששון גו', וואָס רעדט בפשטות וועגן זמן דלעתיד?

אמת טאקע אז נאָכי דעם ווי עס וועט זיין געבויט דער ביהמ"ק השלישי וועט שוין ניט זיין קיין

ארט פאר אבלות אין תשעה באב על ביהמ"ק שחרב, אבער פארוואס זאל דאָס נאָך ווערן אַ יו"ט - הלא אין כאן אלא היציאה מן היגון ויהי' א"כ כאילו לא נחרב שלא יהי' ט"כ יוסמר" והביאור - ווייל דער תוכן פנימי פון תשעה באב איצט איז די פנימיות האהבה שלמעלה: נאָך כל זמן עס הערשט נאָך בגילוי די בחי' פון גבורה ורוגז" שלמעלה (אין זמן הגלות) און די פנימיות האהבה איז בהעלם, האָט דער טאָג פון תשעה באב דעם תוכן פון אַ צום (מיט אלע דינים פון צום); אבער לאחר שעשה הדין וכלה הרוגז" - וואָס וועט זיין לעת"ל - וועט בלייבן נאָך און - בגלוי די פנימיות האהבה וואָס איז דא בשייכות צו דעם טאג, וועט עס שוין בדרך ממילא ווערן אַ טאָג פון ששון ושמחה כו'.

שה"ג

לקוטי שיחות חלק ג עמוד 863.

יב. מען האט שוין גערעדט כמה פעמים, אַז דער טעם פארוואס דער ערשטער טאָג פון חודש ווערט גערופן ראש חודש איז, ווייל דער טאָג איז כולל אין זיך אַלע טעג פון חודש. אַזוי ווי די קאָפּ פֿון אַ מענטשן אין אין זיך כולל דעם חיות פון אַלע אברי הגוף. דעם צענטן טאָג פון חודש שבט איז דער יום ההילולא פון כ"ק מו"ח אדמו"ר, זעט מען די באַזונדערע שייכות פון דעם טאג עשירי בשבט מיט דעם טאג פון ראש חודש, ווען משה רבינו, דער ערשטער נשיא ישראל, האָט מעתיק געווען די תורה פון לשון קודש אין שבעים לשון. אתפשותא דמשה בכל דרא" (**). דער נשיא פון אונזער דור, כ"ק מו"ח אדמו"ר, דער בעל ההילולא פון יו"ד שבט, האָט זיך עוסק געווען אין די טיפסטע ענינים פון גליא און פנימיות התורה און צוזאמען דערמיט האָט ער מעתיק" געווען תורה, סיי גליא און סיי פנימיות, אויף די פאָר- שידענע שפראַכן" בין למטה ביותר פֿאַר תינוקות שנשבו אא"וו.

פון דעם אלעס איז פארשטאנדיק, אז דער תוכן פון חודש תמוז איז טאקע דער ענין הצום" שבו, נאָך אין דעם גופא זיינען פֿאַראַן צוויי אופנים, ווי צו פֿאַרשטיין דעם ענין הצום: (א) ווי ער איז בחיצוניות - וואָס דאָן - זעט ער זיך ווי אַ זאָך פון פורעניות. (ב) די פנימיות פון צום - דער צום ווי ער וועט זיין לעת"ל, וואָס דאָמאָלס וועט זיין ונגלה כבוד הוי' אַ טאָג פון ששון ושמחה ומועד טוב. ד. ה. די הכרה, אז ס'איז ניט נאר פורעניות צוליב גאולה, נאָך אַז דער צום גופא איז בפנימיותו אן ענין פון ששון ושמחה"; ווייל אויך די פורעניות אליין זיינען בפנימיות אן אויסדרוק פון דעם אויר בערשטניס אהבה צו אידן, וואָס דערפֿאַר איז כמשל מלך גדול ונורא הרוחץ בכבודו ובעצמו צואת בנו יחידו

מרוב אהבתו" איז רחץ ה' את צואת בנות ציון" [וי"ל אַז דאָס איז אויך מרומז אין דעם סדר הקביעות (א"ת ב"ש וכו'), וואָס דאָס איז דאך געבראכט פון גדולי ופוסקי ישראל 43, אז תשעה באב (ועד"ז שבעה עשר בתמוז - וואָס איז די התחלה פון חורבן דתשעה באב) איז חל אַלעמאל אין דעם זעלבן טאָג אין וואך - ווי דער יום ראשון דפסח - ד. ה. ארמז אז ביידע זיינען בפנימיות איין ענין, אן אויסדרוק פון חסדו ית', זיה גים ומוע 57 מענדי ואדרבה: אין דעם דין איז מלובש פנימיות האהבה, זי ווערט נתגלה מער אין אן ענין פון היפך (אין גבורות כו'); על דרך ווי אַן אב וואָס באַשטראַפט זיין זון דערפֿאַר וואס ער האט געטאָן אַ זאָך וואס ער האט ניט געטאָרט טאָן איז דאָך די שטרענגקייט פון אב אַ תוצאה פון תוקף האהבה שלו (וואָס דערפֿאַר האָט די הנהגה בלתי רצוי' פונעם. זון אזויפיל אים דערנומען ביז אַז ער טוט אַ פעולה היפך טבעו), די פנימיות האהבה קומט ארויס אין דער תנועה הפכית פון שטרענקייט דערמיט איז חסידות מבאר, וואָס לעתיד לבא וועט תשעה באב ווערן אַ יו"ט (ואדרבה - נאָך אַ גרעסערער יו"ט ווי אַנדערע ימים טובים *) - - דלכאורה:
